

บทที่ ๒

สิ่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมผีฟ้า

จากการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ทั้งเอกสารและงานวิจัย พบว่าชาวอีสานมีความเชื่อพื้นฐานที่เกี่ยวกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เช่น ผี ซึ่งความเชื่อของชาวอีสานดังกล่าวทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นเพื่อความอยู่รอดของตน จากความเชื่อดังกล่าว ผู้วิจัยจึงจะขอนำเสนอในหัวข้อที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวอีสาน ดังต่อไปนี้

๑. ความเชื่อ

๒. สภาพความเชื่อท้องถิ่นโดยรวมที่ทำให้เกิดพิธีกรรมผีฟ้า

นอกจากนี้แล้วยังมีสิ่งที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับพิธีกรรมผีฟ้า อันได้แก่

- ความเป็นมาของพิธีกรรม
- ความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม
- ประเภทของกลอนลำ

๑. ความเชื่อ

จากการสืบค้นข้อมูลของผู้วิจัยเกี่ยวกับความเชื่อพบว่าจากหนังสือชุดวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะและภูมิปัญญา ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๑ ได้กล่าวเกี่ยวกับเครื่องพิธีกรรม ความเชื่อไว้ดังต่อไปนี้

จังหวัดสกลนคร

จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดในภาคอีสานที่มีวัฒนธรรมสืบสานทางศาสนาย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อศาสนา มีหลักคำสอนของศาสนา และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นบ่อเกิดแห่งธรรมจรรยาประเพณี จึงทำให้ประชาชนดำรงชีวิตในสังคมอย่างปกติสุข

ศาสนาคือลัทธิความเชื่อถืออันเป็นจุดรวมแห่งความเคารพนับถือสูงสุดของมนุษย์ที่แสดงถึงหลักศีลธรรม อุดมคติในชีวิต พร้อมทั้งพิธีกรรมตามคติของแต่ละศาสนา ซึ่งมีอยู่หลายประเภทด้วยกัน อันได้แก่ศาสนาผี ศาสนาเทวดา ศาสนาพระเจ้า ศาสนาปรัชญาและศาสนาพุทธ

ความสำคัญของศาสนา ศาสนาเป็นสถาบันที่มีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นเครื่องกำหนดขอบเขตความประพฤติที่ครอบคลุมทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ ซึ่งได้สอนสั่งจรรยาความเป็นจริงเกี่ยวกับชีวิต เป็นบรรทัดฐาน

การประพุดิปฏิบัติ ทั้งยังให้ความหมายและสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคมตลอดทั้งเป็นรากฐานและถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดในภาคอีสานที่มีวัฒนธรรมสืบสานทางศาสนาข่มสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อศาสนา มีหลักคำสอนของศาสนา และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นบ่อเกิดแห่งธรรมจรรยาประเพณี จึงทำให้ประชาชนดำรงชีวิตในสังคมอย่างปกติสุข

การนับถือศาสนาของชาวสกลนคร สันนิษฐานว่า ชาวสกลนครในสมัยโบราณนับถือผี ดังจะเห็นได้ในปัจจุบันซึ่งยังมีการนับถือผีเชื่อ ผีไร่ ผีป่า และผีตาแฮก เป็นต้น โดยเชื่อว่าผืนั้นเป็นผู้มีอำนาจให้คุณให้โทษได้ จึงทำการเซ่นไหว้บูชา เพื่อขอสิ่งที่ตนปรารถนา ครั้นต่อมาภายหลังเมื่อศาสนาต่างๆ ได้มีวิวัฒนาการและเผยแผ่เข้ามาถึงดินแดนเมืองสกลนคร ชาวสกลนครก็หันมานับถือศาสนาตามที่ตนเคารพนับถือพร้อมๆ กับที่ยังคงนับถือศาสนาดั้งเดิมของตน ศาสนาที่ชาวสกลนครหันมานับถือส่วนใหญ่ ได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลามตามลำดับ ซึ่งจะกล่าวถึงสาระสำคัญโดยสังเขปต่อไป

การถือผี เป็นลัทธิความเชื่อ และพิธีกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติมาแต่สมัยโบราณจนมาถึงปัจจุบัน การถือผีในจังหวัดสกลนครที่สำคัญๆ มีดังนี้

ผีไร่หรือผีเชื่อ เป็นผีทรงคนป่วย หรือผีเทียมคนป่วยที่ผีไร่มาเข้าทรงนั้น ไม่มียารักษา ต้องไปเชิญหมอเหยามาล่าเส็ง ล่าเส็งล่ารักษา หมอเหยาส่วนมากก็แต่พวกผู้หญิง พวกนี้มีครุสัทธินสอนให้กัน มีการตั้งครุคายไว้เป็นที่ทางกราบไหว้บูชา ถ้ามีคนป่วยสงสัยว่าผีไร่หรือผีเชื่อเข้าทรงก็ไปหาหมอล่าเหยามาล่าเส็งล่ารักษา ถ้าไข้ก็จะหายโดยไม่ต้องกินยาอะไร ถ้าไม่ใช่ผู้ล่าก็จะบอกให้ทราบ เพราะบางทีอาจจะเป็นผีไร่ ผีนา ผีป่า มากระทำอำเยยก็ได้ ก่อนจะล่าเส็ง หมอเหยาจะตั้งครุคายขึ้น ประกอบด้วยถาดใบหนึ่ง มีผ้าขาวผืนหนึ่งปูรอง มีหมากเบ็งสวมขวดน้ำหอม (ขวดสีขาว) รอบหมากเบ็งจัดเทียน และดอกจำปาขาว (ถันทม) ปักไว้พร้อมหมาก พลุ บุหรี่ และถ้วยตราไก่ ซึ่ง มีเทียนเล่มบาทคู่หนึ่งจัดไว้ในถ้วย นอกจากนี้มีกระจกเงา หวี ผอบน้ำมันเปิดฝาไว้ มวนยาสูบ ๒ มวน จีบพลู ๒ จีบ คำหมาก คำยา ผ้าขาว ผ้าชัน ชัน ๕ ชัน ๘ ไข่ไก่ ๒ ฟอง เทียนคู่หนึ่ง ชันน้ำ ชันหมาก ชันพลู ชันดอกไม้ (ดอกจำปาขาว) เมื่อจัดเสร็จแล้วหัวหน้าหมอเหยาก็จะล่าเส็งโดยมีหมอแคนเป่าแคนประกอบล่าเส็ง แล้วคนอื่นๆ ก็ล่าไปด้วยกัน ถ้าเป็นผีไร่มาเข้าทรง ผู้ป่วยก็จะลุกขึ้นพ้อนรำด้วยกัน และหายจากการป่วยไข้แต่ก็มีน้อยราย

จังหวัดมุกดาหาร

มุกดาหารเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสาน ซึ่งเป็นภาคที่อยู่ระหว่างการพัฒนา ในท้องถิ่นและชนบทยังมีความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ อยู่มาก โดยความเชื่อเหล่านี้ ก่อให้เกิดกำลังใจ ความมั่นใจ

ในการที่จะประกอบกิจการใดๆ อันเป็นบ่อเกิดพิธีกรรม ซึ่งยังมีความเชื่อเรื่องเทพ เรื่องผี ต่างๆ เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ความเชื่อในเรื่องเทพจะทำให้เชื่อหมอดู นางทรง กฤษณะ การชะล่า เป็นต้น

หมอดู คือ ผู้ที่มีความสามารถในการทำนายชีวิต อนาคตและเล่าถึงเรื่องราวในอดีตได้ การศึกษาโหราศาสตร์และสามารถในการถ่ายทอดให้ผู้อื่นเกิดความเชื่อถือ หมอดูจะมีมากมายหลายประเภท

นางทรง คือ ร่างทรงที่สามารถติดต่อกับเจ้าปู่ หรือเจ้าป้าตา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อถือหรือติดต่อกับของรักษาได้ ผู้ที่จะมาเป็นนางทรงจะเป็นผู้หญิงที่มีญาติพี่น้องที่เคยเป็นร่างทรง หรือนางทรงมาก่อนจึงจะเป็นร่างทรงได้ และร่างทรงนี้เจ้าปู่ หรือของรักษาจะเป็นผู้เลือกเอง ถ้าร่างทรงอ่อนแอเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่เสมอ เมื่อเป็นร่างทรงก็จะแข็งแรงหายป่วย ผู้ที่เป็นร่างทรงมักถูกทาบทามก่อนมิได้บังคับขืนใจ จะต้องสมัครใจเอง

นางทรง หรือร่างทรงนี้ จะสามารถสื่อสารติดต่อกับของรักษาได้และจะเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ชาวบ้านจะให้เกียรตินางทรงมาก เพราะถือประหนึ่งเป็นตัวแทนในการติดต่อกับของรักษาที่ชาวบ้านนับถือ

การชะ เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งของคนอีสานโดยทั่วไปและมีที่จังหวัดมุกดาหาร เกิดจากหากใครมีเรื่องที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่น การเจ็บป่วยแล้วอยากให้หายจากการเจ็บป่วยญาติพี่น้องเดินทางไปทีอื่นไม่ทราบที่อยู่และไม่ทราบข่าวคราว หรือจะเดินทางไปแข่งขันหรือรับการคัดเลือกต่างๆ หรืออื่นๆ ที่ได้รับผลการตอบแทนที่ดี ผู้ที่ไปชะจะต้องมีดอกไม้ธูปเทียนจุดตามศักดิ์สิทธิ์ตามที่ตนเชื่อถือ เช่น พระธาตุพนม พระเจ้าองค์หลวง เจ้าฟ้ามุงเมือง เจ้าแม่สองนางพี่น้อง เป็นต้น และอธิษฐานขอให้สำเร็จดังปรารถนา ตามด้วยการชะว่า หากสำเร็จแล้วจะเอาอะไรมาถวาย เป็นการแก้ชะอาจจะเป่า หมู เป็ด ไก่ พวงมาลัย น้ำหอม ผ้าแพร แล้วแต่ผู้อธิษฐานจะชะไว้ แล้วต้องทำตามนั้น หากไม่ทำตามหลังจากทราบผลแล้ว ก็เชื่อว่าจะเกิดอาเพศแก่ตนเองและครอบครัว

ชะล่า เป็นเชื่ออีกอย่างหนึ่งของภาคชาวอีสาน ซึ่งเชื่อว่าหากปฏิบัติได้จะเกิดผลดีแก่ตนเองและครอบครัว เป็นต้น เช่นคนคลอดลูกใหม่อยู่ไฟหรืออยู่กรรม จะต้องห้ามทานเนื้อสัตว์และหน่อไม้ จะทำให้ผัดไฟอาจทำให้ถึงตายได้ หรือมีคนในครอบครัวเสียชีวิตที่อื่นจะไม่เอาเข้าบ้าน ถือว่าจะทำให้ครอบครัวเดือดร้อนและมีคนตายตามไปอีก เป็นต้น

ซึ่งลักษณะของการชะล่า จะเป็นความเชื่อเฉพาะบุคคลและกลุ่มบุคคล ซึ่งปัจจุบันก็ยังมิหลงเหลืออยู่ตามชนบทในจังหวัดมุกดาหาร

การถือผี

ความเชื่อในเรื่องผียังเป็นความเชื่อของคนแต่ละท้องถิ่นเกิดจากปัญหาการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านี้เกินขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ คนจึงสร้างความเชื่อว่า น่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจนี้อาจจะเป็นเทพเจ้า ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ สัตว์ป่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว ตลอดจน ดิน น้ำ ลม ไฟ ฉะนั้น เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้นกับตน มนุษย์จึงวิงวอน ขอความช่วยเหลือจาก อำนาจลึกลับ โดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจนั้นพอใจอาจจะช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัยก็แสดงความรู้คุณด้วยการเช่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ แต่ละสังคมต่างมีความเชื่อเป็นมรดกสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

การรักษาโรคร้ายของชาวผู้ไทยและชาวเผ่าโซ ซึ่งเชื่อว่าผู้ที่เจ็บป่วยนั้น เกิดจากผีเป็นผู้มากระทำ เนื่องจากเชื่อว่าผีนั้นมีจริง และกระทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย เพราะสาเหตุที่ผู้ป่วยกระทำการใดๆ อันเป็นการลบหลู่ห่มันที่ทำให้ผีตนนั้นไม่พอใจ จึงจัดพิธีเหยาขึ้นเพื่อติดต่อสื่อสารกับวิญญาณของผีให้ยกโทษให้ผู้ป่วยหายจากอาการป่วยและอยู่ดีมีสุขตลอดไป

การติดต่อสื่อสารกับผี (พิธีเหยา) จะใช้บทกลอนและทำนองลำ มีแคนประกอบให้จังหวะ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการสื่อสาร คือ หมอเหยา ซึ่งการเหยาแต่ละครั้งจะมีเครื่องประกอบคาย หมายถึง ค่ายกครู (คำสมนาคุณครู)

การบำบัดรักษาอย่างหนึ่ง ที่รักษาอาการเจ็บป่วยของชาวบ้าน อันเนื่องมาจากการละเมิดหรือสร้างความไม่พอใจต่อผีดังกล่าวผีในทัศนะของชาวบ้านนั้นเป็นสิ่งที่มีความอิทธิฤทธิ์ มีตัวตน มีชีวิตจิตใจ มีการดำรงตนเช่นเดียวกับมนุษย์ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเชื่อว่าผีมีความรู้สึก มีอารมณ์ โกรธ หลง เมื่อมีอาการเจ็บป่วย หรือประสบภัยธรรมชาติ จึงเชื่อว่าเกิดจากการละเมิดต่อผีจึงต้องพากันทำพิธีเช่นสรวงกราบไหว้บูชาเพื่อให้ผีมาช่วยบำบัดขจัดปัญหาความเดือดร้อนซึ่งเชื่อว่าผีจะสามารถ คลบันดาลให้เป็นไปตามความต้องการได้

จากพื้นฐานความเชื่อเรื่องผี พิธีเหยาจึงเป็นเหตุให้ผู้ป่วยมีกำลังใจที่เข้มแข็งเนื่องจากเชื่อว่าผีมีความโกรธ หลงเหมือนคนทั่วไป และมีอำนาจสามารถช่วยให้ตนหายจากการเจ็บป่วยได้ เมื่อผู้ป่วยหายป่วยแล้วจึงปฏิบัติตนเป็นคนดี ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม เนื่องจากกลัวผิดใจผี ดังนั้นจึงทำให้สังคมของชาวผู้ไทยอบอุ่นน่าอยู่ไม่วุ่นวาย

จังหวัดนครพนม

ความรู้สึกเชื่อถือและยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งทำให้มนุษย์มีหลักยึดเหนี่ยวทางใจเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจว่ามีอำนาจพิเศษปกป้องคุ้มครองให้กับตน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับพ่อซ้อ แม่ซ้อ หรือเทพบิดา - มารดา ประจำตัวเด็กแรกเกิด ความเชื่อนี้เกิดจากมนุษย์เราแม้มีอายุมากช่วยตนเองได้แล้ว

แต่มีความรู้สึกว่าตนเองแอฟฟิ่งตนเองโดยลำพังทั้งหมดไม่ได้เกิดความกระวนกระวายวิตกในสภาพที่ไม่แน่นอนของชีวิต ต้องการความอบอุ่นใจโดยมีผู้อุปถัมภ์คุ้มครองที่เหนือกว่าตน เหนือกว่ามนุษย์ ดังที่เรียกว่า พระเจ้า เทพเจ้า เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เป็นองค์ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อทางศาสนาเกิดขึ้นจากความพยายามแก้ปัญหาเกี่ยวกับความหมายของชีวิต เช่น กับความไม่เที่ยงแท้ถาวร ชีวิตกับธรรมชาติ เป็นต้น ความเชื่อของมนุษย์จึงข้องเกี่ยวกับวิถีชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ วิวัฒนาการความเชื่อของมนุษย์เริ่มต้นด้วยการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผี สาง เทวดา เทพเจ้า แล้วนับถือธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ พืช และสัตว์บางชนิด นับถือรูปเคารพและนับถือศาสนา ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นสูง ที่เป็นระบบและมีเหตุผลมากขึ้น ความเชื่อของชาวไทยมีดังต่อไปนี้ ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ

ผีไร่ ผีนา มีหน้าที่คอยคุ้มครองวัว ควาย และข้าวในนาให้พ้นจากเพลี้ย ปู หนอน วัชพืชต่างๆ ผีตาแสดและแม่โพสพ ถือว่าเป็นผีไร่ผีนาที่คอยพิทักษ์ชาวนา และพืชผล

ผีป่า ผีภู เป็นผีที่อยู่ตามภูเขา คอยคุ้มครองพืชและสัตว์ป่า คอยให้โชคแก่นักเดินทางหรือนายพรานผู้ต้องพึ่งพาอาหารจากป่า

ผีแดนหรือผีฟ้า เป็นอำนาจธรรมชาติตามความเชื่อของชาวอีสานสถิตบนสวรรค์ สามารถให้ดีให้ร้ายแก่มนุษย์ได้โดยอาจบันดาลให้ฝนแล้งหรือเกิดโรคภัย ไข้เจ็บแก่มนุษย์หากไม่พอใจ จึงต้องมีพิธีกรรมเช่นสรงบูชา เพื่อสวัสดีมงคลของตนและชุมชน

ผีปู่ตา เป็นผีที่พิทักษ์หมู่บ้าน สถิตอยู่ที่หอปู่ตานิป่าไม้ใหญ่ใกล้ๆ หมู่บ้านมีหน้าที่คุ้มครองผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม และลงโทษผู้ละเมิดจารีตประเพณี ผีปู่ตายังมีบทบาททางอ้อมในการรักษาพันธุ์ไม้และพันธุ์สัตว์ โดยบริเวณที่สิงสถิตของปู่ตาเป็นป่าไม้ใหญ่ห้ามตัดไม้ทำลายสัตว์ในบริเวณนี้

เจ้าปู่ตลา เจ้าปู่ตลา คือวิญญาณบรรพบุรุษของชาวไทย อำเภอรณนครเป็นมเหศักดิ์หลักเมืองที่ชาวผู้ไทยเรณูนครให้ความเคารพนับถือมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบกันต่อมาว่าเชณูมาจากเมืองวัง เจ้าปู่ตลาเป็นหัวหน้าชาวผู้ไทยคนหนึ่งเป็นนักรบถือดาบสองมือ มีความเก่งกล้าสามารถเป็นที่ยำเกรงของข้าศึกศัตรูที่ยกทัพมารุกรานชาวผู้ไทยก่อนท่านจะตายได้สั่งเสียไว้ว่าหากบุตรหลานของผู้ไทยอยากจะทำให้ท่านช่วยเหลือเรื่องอะไรเมื่อไปตั้งบ้านเรือนอยู่ลงตั้งศาลให้ท่านแล้วเช่นไหว้ปีละครั้ง ท่านจะช่วยคุ้มครองบ้านลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ลูกหลานชาวผู้ไทยเรณูนครทุกคนไม่ว่าจะเกิดที่แห่งหนตำบลใดจะถือว่าตนเองเป็นหลานปู่

ความเชื่อในเรื่องผีวิญญาณ การถือผีเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวไทยที่เกี่ยวข้องกับสภาวะทางสังคมและจิตใจ แม้นับถือพุทธศาสนาก็ยังคงนับถือผี จัดพิธีกรรมอะไรก็ต้องเชิญผีสาง เทวดามาร่วมเสมอ การถือผีมีส่วนอย่างสำคัญในเรื่องการเสริมสร้างกำลังใจและสวัสดิภาพของสังคม

จังหวัดอุดรธานี

โดยเฉลี่ยแล้วนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก ในแต่ละหมู่บ้านมีวัดในทางพุทธศาสนา ทุกหมู่บ้าน และยังมีโบราณสถานวัดอุ้นเป็นหลักฐานว่าพระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานใน จังหวัดนี้ และได้เข้าถึงจิตใจประชาชนมาช้านาน นอกจากนี้ก็ยังมีบางกลุ่มที่นับถืออำนาจผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติอยู่บ้าง ส่วนศาสนาพราหมณ์มีการผสมผสานกับพุทธศาสนาจนไม่สามารถที่นับได้ว่าศาสนาพราหมณ์คือกลุ่มใด และยังมีที่นับถือศาสนาคริสต์และอิสลามอีกด้วย

ชาวบ้านอุดรธานียังมีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยพิธีกรรมความเชื่อทางไสยศาสตร์ การรักษาด้วยผีฟ้าและหมอธรรม เป็นส่วนหนึ่งของศิลปะจิตวิทยาพื้นบ้าน และเป็นวัฒนธรรมสืบทอดกันมาแต่บรรพกาลและปัจจุบันก็ยังนิยมอยู่ทั่วไป ซึ่งหนึ่งในพิธีกรรมที่สืบทอดกันมานั้นก็คือการรักษาผู้ป่วยด้วยผีฟ้า เป็นพิธีกรรมรักษาคนป่วยอีกวิธีหนึ่ง การรำผีฟ้าซึ่งเป็นการรำเพื่อบอกกล่าวเชื้อเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาปัดเป่าให้คนป่วยหายจากโรคภัยไข้เจ็บ การรำผีฟ้านอกจากเตรียมเครื่องบูชา (เครื่องคาย) ซึ่งมีใบขมุน ๘ ใบ พวงมาลัยดอกไม้สีขาวไม่เกิน ๒ พวง เทียนไข ๘ เล่ม ข้าวสาร ๓ ถ้วย และฝ้ายเส้นยาวๆ ๓ เส้นแล้ว ยังประกอบไปด้วยบุคลากรประกอบพิธีการแต่งกาย คนตรี หมอลำ และการฟ้อนรำโดยจะรำกี่คนก็ได้ ในแต่ละปีจะมีพิธีเลี้ยงผีฟ้าสามครั้ง คือในเดือน ๒ , ๔ และเลี้ยงใหญ่ในเดือน ๖ เพื่อเป็นการชุมนุมของกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า เพื่อเฉลิมฉลองและตอบแทนคุณต่อผีฟ้า ที่ให้ความคุ้มครองและหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ ในจังหวัดอุดรธานี มีการรักษาผู้ป่วยด้วยผีฟ้าในกลุ่มของชาวภูไท เช่น บ้านโพธิ์งาม ตำบลหนองหญ้าไซ อำเภอวังสามหมอ มีคณะผีฟ้าซึ่งมีสมาชิก จำนวนมาก หัวหน้าคณะคือ คุณยายมุน พระเจริญ

จังหวัดกาฬสินธุ์

ความเชื่อ คือ การยอมรับการเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งให้การยอมรับเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้เรียกว่า ความเชื่อ

ฉะนั้น ความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย ภูตผี คาถาอาคม โขกลาง ไสยเวทย์ต่างๆ ยังรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ดันไม้ (ดันโพธิ์ ดันไทร) ป่าเขา เป็นต้น

นักมานุษยวิทยามีความเห็นว่ มนุษย์ในสังคมบุพกาลย่อมมีความเชื่อประจำกลุ่มของตน เช่น เคารพนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่ม หรือดวงวิญญาณที่ปกป้องคุ้มครอง กลุ่มมนุษย์จะต้องกระทำพิธีกรรมเช่นสรวง เพื่อวิงวอนขอร้องให้เทพเจ้าหรือวิญญาณเหล่านั้นปกป้องคุ้มครอง

เกณฑ์ให้แก่กลุ่มชน จากความเชื่อในเรื่องวิญญาณเหล่านี้ได้พัฒนาเติบโตตามธรรมชาติ และสภาวะทางสังคมมนุษย์มาเป็นศาสนาใหม่ ซึ่งเป็นระบบระเบียบมากกว่าความเชื่อในครั้งบุพกาล

ความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณในสังคมชาวอีสาน

ความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณของสังคมไทยในทุกภูมิภาคนั้น ได้ผสมผสานกับพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน แต่เราอาจจะแยกให้พอได้เห็นได้ว่าอะไรเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา และส่วนใดเป็นความเชื่อเรื่องภูตผี แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั้นจะแยกได้ยากมาก เพราะพิธีกรรมต่างๆ มีความเชื่อเรื่องภูตผีปะปนอยู่มาก เช่น คนไทยนิยมนำพระพุทธรูปมาเป็นเครื่องรางของขลัง ตามปรัชญาพุทธศาสนาแล้วจะปฏิเสธอาถรรพ์เวทย์ หรือไสยเวทย์อย่างสิ้นเชิง แต่ตามที่คนไทยชาวพุทธประพฤติกปฏิบัติกันนั้น หาได้ปฏิเสธเรื่องกาลาอาคมและไสยเวทย์แต่อย่างไร ยิ่งสังคมในสมัยอดีตความเชื่อเรื่องไสยเวทย์ย่อมมีอิทธิพลต่อสังคมมากเท่านั้น ส่วนการทรงเจ้าเข้าผีนั้นอาจจะแยกออกจากพุทธศาสนาได้ค่อนข้างชัดเจน

ความเชื่อเรื่องภูตผีนั้น ผังแนวกับคตินิยมของคนไทยอย่างแน่นแฟ้นตั้งแต่สมัยอดีต แม้แต่ทางราชพิธีบ้านเมืองยังมีความเชื่อเรื่องภูตผีอยู่ไม่น้อยในรอบปีหนึ่ง ๆ เช่น การเช่นสรวงพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และหลักเมือง รวมทั้งพิธีสอบสวนคดีความสมัยอดีต โดยใช้พิธีลุยไฟ ดำน้ำเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของจำเลย ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเป็นความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณทั้งสิ้น แม้แต่สมัยกรุงสุโขทัยซึ่งศาสนาพุทธกำลังเจริญรุ่งเรือง แต่การนับถือผีสางก็ยังมีกันอยู่ เช่น พระขงพูน และถือว่าเป็นผีที่ให้ความคุ้มครองเมืองสุโขทัย ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้... มีพระขงพูน เทพดาในเข้านั้น เป็นใหญ่กว่าผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แลให้หัวดีพลีถูกเมืองนี้เที่ยงเมืองนี้ดี ผีให้หัวดีพลีถูก ผีในเข้านับคุ้มบ่เกรงเมืองนี้หาย

ในปัจจุบันนี้ความเชื่อเรื่องภูตผีจะเจือจางลงไปมากก็ตามแต่ในชนบทที่ห่างไกลยังมีพิธีกรรมเรื่องภูตผีในรอบปีอยู่ความเชื่อเรื่องภูตผีที่สำคัญ ๆ ของชาวภาพสินธุ์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดในพิธีกรรมต่าง ๆ น่าจะได้แก่

ผีแดน หรือผีฟ้าผีแดน

ในความเชื่อของสังคมของชาวภาพสินธุ์ เชื่อว่าผีที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลายนั้นคือ ผีแดน มีลักษณะเป็นเทพมากกว่าเป็นผี นั่นคือผีแดนเป็นผู้สร้างโลกสร้างสรรพสิ่งต่างๆ ให้แก่โลก และยังเชื่อว่ามนุษย์นั้นติดต่อกับแดนได้ในสมัยก่อน เช่น อาจจะขอร้องให้พระยาแดนช่วยเหลือดับยุคเข็ญแก่มนุษย์โลกได้ แต่ภายหลังพระยาแดนอดทนต่อความรำคาญพวกมนุษย์ไม่ไหวจึงไม่ยอมให้ติดต่อกันอีก แต่อาจจะมีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องอยู่บ้าง เช่นการแห่บั้งไฟ ลำผีฟ้าผีแดน (รักษาโรค) ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวก็ไม่ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า เป็นการเช่นสรวงเพื่อแสดงความขอบคุณที่คุ้มครองเกณฑ์หรือวิงวอนให้คุ้มครองเกณฑ์แก่สังคมมากนัก แต่ความเชื่อที่คิดค้างอยู่ในกระแสวิถีความคิดของบุคคล

เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของพระยาแณตามทัศนคติความเชื่อของสังคมชาว
กาฬสินธุ์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

พิธีแห่บั้งไฟ เพื่อให้พระยาแณให้ฝนแก่มนุษย์ พิธีแห่บั้งไฟของชาว
กาฬสินธุ์นั้นมีความเชื่อว่าพระยาแณลืมน้ำที่ที่จะต้องให้ฝนแก่มนุษย์โลกฉะนั้นจึงต้องจัด
พิธีกรรมนี้ขึ้นเพื่อเป็นการเตือนพระยาแณให้ทราบว่าจะต้องให้ฝนแก่มนุษย์โลกฉะนั้นจึงต้องจัด
น้ำฝนเพื่อการปลูกพืช และถึงฤดูกาลทำนาแล้ว ชาวกาฬสินธุ์จึงต้องทำบั้งไฟจุดให้พุ่งไปบนฟ้า
เสมือนกับการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับพระยาแณ นอกจากนี้ ยังมีการเล่นอวัยวะเพศผู้ชาย
(ทำด้วยท่อนไม้ท่อนใหญ่ ๆ นำมาแห่ด้วย) และการแข่งการรำที่มีความหมายในเชิง หยาบโลน
ในบางพื้นที่อาจจะนำตุ๊กตาชายหญิงประกบกันและสามารถขยับขึ้นลงได้ การแข่งก็ตี การเล่น
อวัยวะก็ตี เป็นส่วนหนึ่งของพิธีการแห่บั้งไฟ และเชื่อกันว่าถ้าไม่แข่งคำหยาบ ๆ หรือเล่นอวัยวะ
เพศรวมอยู่ใน พิธีการแห่บั้งไฟแล้วฝนฟ้าจะไม่ตก เพราะพวกผีเพท ผียักษ์ จะมาขัดขวางไม่ให้
ฝนตกลงมาบนพื้นดิน ในความคิดที่มีการเล่นสิ่งสกปรกหยาบโลน นี่น่าจะเป็นความเชื่อในเรื่อง
ที่ว่าภูตผีไม่ชอบคำหยาบคายและสิ่งอัปมงคล ซึ่งเราจะสังเกตจากการตั้งชื่อเด็กของคนไทยมักจะ
ตั้งชื่อในความหมายที่ต่ำ หยาบ เพื่อให้ผีเกลียดผีจะได้ไม่กวนเด็กทารก เช่น อ้ายหมา หมู หนู
หรือ ชมเด็กที่น่ารักว่า หน้าตาน่าเกลียดหรืออีกกระแสดความคิดหนึ่งเชื่อว่าเป็นการทำให้ผีพอใจ
เพราะพวกผีชอบสิ่งสกปรกและจะทำให้สิ่งที่มนุษย์ต้องการ แต่ความเชื่อในกลุ่มเกษตรกรรม
โบราณเชื่อกันว่ากันว่า อวัยวะเพศ (ชาย) เป็นเครื่องหมายแห่งการเจริญพันธุ์ จะเป็นความเชื่อ
กระแสดความคิดใด ๆ ก็ตามต่างก็เป็นความเชื่อของสังคม ชาวกาฬสินธุ์เชื่อมั่น และได้กระทำ
พิธีกรรมกันสืบต่อมา เพื่อต้องการผลแห่งพิธีกรรม (คือฝน) โดยไม่ยึดมั่นในหลักปรัชญาจาก
ความเชื่อมั่นนั้น ๆ ว่าจะจะเป็นกระแสดความคิดใด

การเทศน์เรื่องพระยาคันคาก ตำนานแห่บั้งไฟ ในบางท้องที่จะมีการเทศน์
เรื่องพระยาคันคาก (คางคก) หรือท้าวคันคากรวมอยู่ในพิธีกรรมแห่บั้งไฟด้วย เรื่องท้าวคันคากนี้
เป็นตำนานพื้นบ้าน กล่าวถึงท้าวคันคากต่อสู้กับพระยาแณ เพื่อให้ส่งน้ำฝนลงมายังมนุษย์โลก
เนื่องจากพวก กบ เขียด อันเป็นบริวารของท้าวคันคากเดือดร้อนเพราะไม่มีน้ำอาศัย เป็นสงคราม
ใหญ่ระหว่างสัตว์กับเทพเจ้า ในที่สุดพระยาแณพ่ายแพ้ จึงต้องให้ฝนตกตามฤดูกาล ซึ่งเรื่องท้าว
คันคากนี้ก็เป็น ความเชื่อส่วนหนึ่งเกี่ยวกับพระยาแณตามโลกทรรศน์ของชาวกาฬสินธุ์ จนมี
การผูกเป็นตำนานและพระสงฆ์นำมาเทศน์ในที่ประชาชนรวมตัวกันอยู่ในพิธีกรรมการขอฝนซึ่ง
บางแห่งจัดเป็นพิธีใหญ่มีการเตรียมงานหลายวันรวมทั้งนิมนต์ภิกษุมาสวดคาถาปลาค่ำ
๑๐๘ จบ ในพิธีกรรมเดียวกันนี้ด้วย (คาถาปลาค่ำนี้เป็นคาถาภาษาบาลีคล้ายกับที่ใช้สวดกับพิธี
พิธีกรรมศาสตร์ของภาคกลาง)

การล่าผีฟ้าเพื่อรักษาโรค บางแห่งเรียกว่า ล่าผีแดน เป็นการรักษาโรคแบบหนึ่งของชาวอีสานโดยมีความเชื่อว่าโรคที่เกิดจากการกระทำของภูตผี หรือโรคที่ไม่ทราบสาเหตุญาติพี่น้องจะหาหมอทำ (ธรรม) มาทำพิธีตั้งขันห้าขันแปด (เครื่องบูชา) และมีหมอแคนมาเป่าเจ้าพิธีจะล่าแบบหมอลำเนื้อความใหม่ทำนองขยับไล่ผีและอัญเชิญพระยาแดนมาช่วยปกป้องคุ้มครองคนไข้ เจ้าพิธีจะอยู่ในลักษณะภวังค์เหมือนคนทรง สามารถถามไถ่อาการคนไข้หรือสาเหตุการเจ็บป่วยได้ เช่น ผิดผีหรือชะตาถึงเคราะห์จะต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ หรือเช่นผี เสียดี ฯลฯ ซึ่งรวมอยู่ในพิธีล่าผีฟ้าผีแดนนี้ด้วย ลักษณะการรักษาโรค โดยพิธีล่าผีฟ้าผีแดนนี้ เป็นความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณของสังคมชาวภาพสิมู ซึ่งไม่อาจจะอธิบายตามแนววิทยาศาสตร์ได้ แต่ผู้เจ็บป่วยก็มักจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บนั้นหลังทำพิธี

ผีปู่ตาวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน ผีปู่ตา บางท้องถิ่นเรียกว่า ผีตาปู่ เป็นดวงวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง ไม่อาจกำหนดได้ว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษสายใด สกุลใด แต่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษของชาวบ้านนั้นทุกคน ในชนบทชาวภาพสิมูทุกหมู่บ้านจะมีศาลปู่ตา (เรียกว่า ตูบปู่ตา) สร้างด้วยไม้มุงหลังคา (หญ้าสังกะสี) ไม้ใหญ่มากนัก การตั้งตูบปู่ตาเป็นทำเลนอกหมู่บ้านไม้ไกลนก (ไม่กำหนดทิศที่แน่นอน) มักจะยึดพื้นที่ที่เป็นคอนน้ำท่วมไม่ถึง มีต้นไม้ใหญ่ ๆ ขึ้นอยู่หนาแน่น (เพราะชาวบ้านไม่กล้าไปตัดไม้บริเวณนั้น) บางครั้งเรียกว่าคอน ปู่ตา หรือคงปู่ตา

จากความเชื่อของชาวบ้าน เชื่อว่า เจ้าปู่ (ผีปู่ตา) จะเป็นผู้คุ้มครองลูกบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากอันตรายและภัยพิบัติทั้งปวง วัวควาย และสัตว์เลี้ยงทุกอย่างก็ถือว่าอยู่ในความคุ้มครองของเจ้าปู่ด้วย นอกจากนี้เจ้าปู่ยังแสดงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ปรากฏโดยวิธีบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามความปรารถนาของผู้บนบาน (ในภาษาท้องถิ่นว่า บำ) เมื่อได้สิ่งที่ปรารถนาตามที่บำปู่ตาไว้แล้ว ชาวบ้านจะแก้บนหรือเรียกตามภาษาท้องถิ่น เสียค่าคาย ในการเสียค่าคายนี้อาจจะมารวมในวันที่มีพิธีเลี้ยงผีปู่ตาประจำปีของหมู่บ้านก็ได้ โดยปกติจะกำหนดในเดือนหก (วันกำหนดโดยชาวบ้าน) ฉะนั้น ผีปู่ตานี้เป็นเสมือนที่พึ่งทางใจของชาวบ้านเมื่อได้รับความเดือดร้อน เช่น ของหาย เดินทางไกล ไปรบ หรือเมื่อถูกเกณฑ์ทหาร ชาวบ้านจะไปบำผีปู่ตาที่ตูบ เพื่อวิงวอนให้เจ้าปู่ช่วยบันดาลให้สมกับความตั้งใจ ไม่เพียงแต่เท่านั้นชาวบ้านยังเกรงกลัวต่ออิทธิฤทธิ์ของเจ้าปู่ไม่มีใครที่จะดูแคลน หรือไม่ยำเกรง ฉะนั้นเรื่องเล่าที่ แสดงถึงอิทธิฤทธิ์ของเจ้าปู่ยังคงจดจำและติดอยู่ที่ปากของชาวบ้านทุกคน เช่น คนรุ่นใหม่ไม่เชื่อ ไม่เคารพผีปู่ตา กล่าววาจาเชิงดูถูกดูแคลน มักจะมือนเป็นไป เช่น ปวดท้องเป็นไข้หรือมีอาการเพื่อจึงต้องไปหาหมอจำ (เจ้าพิธีที่ติดต่อกับผีปู่ตา) เพื่อทำพิธีขอขมาผีปู่ตาอาการดังกล่าวจะหายไปทันที ฉะนั้นต้นไม้ สัตว์ ในบริเวณคอนผีปู่ตาชาวบ้านจะไม่กล้าไปนำมาไว้ที่บ้าน เพราะเกรงว่าจะมีอันเป็นไปหรือที่เรียกว่า ขวง หรือเข็ดขวง

ฝีมะเหล็กหลักเมือง บางครั้งเรียกว่า ฝืออาศัย (อารักษ์) มีลักษณะเช่นเดียวกับหลักเมืองของภาคกลาง ต่างแต่ในจังหวัดกาฬสินธุ์นั้นมิใช่จะมีศาลเจ้าพ่อหลักเมืองในเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น (ส่วนใหญ่หลักเมืองไม่ค่อยจะมี เพราะถูกห้ามหลังกบฏผีปอบ ฝืนบุญในรัชกาลที่ ๕) แต่ตามหมู่บ้านนั้นมีทุกหมู่บ้านเรียกว่า หลักบ้าน ซึ่งมักจะอยู่ในที่เด่นเห็นได้ชัด เช่น ทางสามแพร่ง ภายในหมู่บ้าน หรือบริเวณทางเข้าหมู่บ้าน (แต่บางแห่งพบว่าอยู่บริเวณหน้าวัด แต่นอกเขตรัว) บริเวณใกล้หลักบ้านนั้นจะมีศาลากลางบ้านเป็นส่วนใหญ่ สำหรับใช้ในพิธีกรรมตอกหลักบ้านหลักเมือง หรือเรียกว่า บุญซำชะ

ในความเชื่อที่ว่าหมู่บ้านจะอยู่ได้ปกติสุขนั้น เพราะฝืออาศัยคุ้มครอง ให้ความเที่ยงตรง สังคมจะอยู่สงบสุข ถ้าบ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายชุกชุม เจ้านายขุนนางแย่งอำนาจ เกิดการตีรันฟันแทงหรือหรือผู้คนในหมู่บ้านทะเลาะวิวาทกันอยู่เนื่องๆ เชื่อว่าหลักบ้านไม่เที่ยงตรงคือหลักบ้านมันเหิงยงมันห่วยจะต้องทำพิธีตอกหลักบ้านหลักเมือง คือ ถอดหลักบ้านแล้วตอกหลักใหม่ให้เที่ยงตรง ในพิธีกรรมนี้จะนิมนต์พระภิกษุมาสวดมนต์ (ชยันโต) ด้วย

ตามปกติแล้วถ้าไม่มีเหตุการณ์สำคัญอื่น ๆ จะกระทำพิธีเช่นสร้างหลักบ้านในเดือนเจ็ด เรียกว่า บุญซำชะ ชาวบ้านจะพากันมาสร้างผาม (ประรำพิธี) ที่บริเวณหลักบ้าน (ถ้ายังไม่มีศาลากลางบ้าน) นิมนต์พระภิกษุมาเจริญพระพุทธมนต์เย็น เข้าทำบุญถวายจังหันชาวบ้านทุกครัวเรือนจะนำดอกไม้ธูปเทียนอาหารมาร่วมพิธี พร้อมกับโอน้ำ ด้าย และกรวดทราย มาไว้ในปริมณฑลพิธีด้วย เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำกลับบ้าน โอน้ำถือเป็นน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์จะนำไปรดหัวลูกหลานไม่ให้เจ็บไข้ ได้ป่วย วัควายสัตว์เลี้ยงป้องกันโรคห่า ด้ายจะนำไปซื้อมือบุตรหลานและบุคคลในครอบครัว โดยถือว่าเป็นสิริมงคล ส่วนก้อนกรวดทรายจะนำไปหว่านไว้บริเวณบ้าน เพื่อป้องกันภูตผีวิญญาณร้ายที่จะมารังแกบุคคลในบ้าน และเป็นสิริมงคลอีกด้วย

ในความเชื่อเรื่องผีหลักบ้านนี้ ในจังหวัดกาฬสินธุ์ส่วนใหญ่ได้เลิกราไปมากแล้วเมื่อเทียบกับความเชื่อเรื่องผีปอบ แต่ในกลุ่มชาวบ้านผู้ไทยหรือภูไทยยังปฏิบัติยึดถือกันอยู่ทั่วไปและบางแห่งมีพิธีกรรมเช่นบวงสรวงเหมือนการเลี้ยงผีปอบ ต่างแต่ว่าจะฆ่าวัวหรือควายเช่นในพิธีกรรมและจะใช้เนื้อปรุงอาหารเลี้ยงกันในบริเวณพิธีนั้น ไม่นิยมนำเนื้อสัตว์ในพิธีกลับบ้านคือกินกันให้หมดคนที่จัดพิธี

พ่อเชื่อแม่เชื่อผีประจำตระกูล พ่อเชื่อแม่เชื่อออกเสียงตามสำนวนท้องถิ่นว่า พ่อเชื่อแม่เชื่อ ซึ่งชวนให้คิดไปว่าน่าจะเป็นคำเดียวกันกับ พ่อเชื่อ เช่น พ่อเชื่อเสื่อค้ำมันหรือพ่อเชื่อมันไว้แก่ลูกมันสิ้น และมีความหมายตรงกว่าเสื่อ เพราะเหตุว่าพ่อเชื่อแม่เชื่อเป็นผีประจำเชื้อสายแต่ละตระกูล การนับถือผีพ่อเชื่อแม่เชื่อนั้น เป็นความเชื่อบุคคลว่าจะถือน้อยเพียงไร และไม่มีพิธีกรรมที่กระทำกิจประเพณีร่วมกันเหมือนผีปอบหรืออาฮักหลักบ้านดังกล่าวแล้ว

ผีพ่อเชื่อแม่เชื่อจะเป็นผีที่ประจำอยู่ในบ้านเรือน บ้านที่เป็นดินตระกูลจะมีหิ้งบูชาพ่อเชื่อแม่เชื่อ

พิธีกรรมเนื่องด้วยความเชื่อภูตผีในฮิตสิบสอง

พบว่าทบัญญัติในฮิตสิบสองนั้นได้กำหนดพิธีกรรมเนื่องด้วยความเชื่อภูตผีวิญญาณอยู่ด้วย เช่นบุญไหว้ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) บุญช่าชะ ซึ่งมีพิธีถอดถอนหลักบ้านหลักเมือง และมีการตอกหลักบ้านหลักเมืองให้เที่ยงตรง โดยถือเคล็ดว่า ถ้าหลักเมืองเที่ยงตรงแล้วบ้านเมืองจะอยู่อย่างสันติสุข บุญไหว้ผีปู่ตาซึ่งถือเป็นพิธีกรรมใหญ่ของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังพบว่า มีพิธีกรรมทางศาสนาที่ปะปนอยู่กับความเชื่อเรื่องภูตผี เช่น บุญข้าวประดับดิน ซึ่งทำในเดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ชาวบ้านจะเตรียมอาหารไว้เป็นจำนวนมากแบ่งเป็น ๔ ส่วน ส่วนหนึ่งถวายพระที่วัด ส่วนที่สองเลี้ยงลูกหลานภายในครอบครัว ส่วนที่สามแจกญาติข้างเคียง ส่วนที่สี่ห่อใส่ใบตองเป็นห่อ แยกกับอาหารคาวหวานไว้เป็นห่อ ๆ แล้วนำไปวางตามต้นไม้บริเวณวัดตอนย่ำรุ่งก่อนพระอาทิตย์ขึ้น เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว พอเช้าก็นำอาหารไปทำบุญที่วัด ส่วนบุญบั้งไฟก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถือเป็นความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณดังกล่าวแล้ว

พิธีกรรมเนื่องด้วยความเชื่อภูตผีอื่น ๆ

พบว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องภูตผี เช่น การเกิด มีการปักดาแหลวหื้อ (เผลว) เพื่อเป็นการป้องกันภูตผีมารบกวนทารกและแม่ลูกอ่อน ดาแหลวหื้อนี้ทำด้วยไม้ไผ่ขนาดฝ่าบาตรพันด้าย ดำ แดง ขาว ไว้ที่วงรอบการแต่งงานมีการไหว้ผี เสียดผี การสู่ขวัญก็พิธีกรรมเนื่องด้วยความเชื่อเรื่องภูตผีเช่นเดียวกัน หรือความเชื่อเรื่องกองผีหลวง และความเชื่อเรื่องโชคกลางต่าง ๆ

จังหวัดขอนแก่น

เดิมคนขอนแก่นซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชนชาติลาวมีความเชื่อเรื่อง “ผี” และนับถือ “ผี” มาโดยลำดับ โดยมีความเชื่อดังต่อไปนี้

เชื่อว่าทุกหลังคาเรือนจะมี “ผีเรือน” (ผีเรือน) คอยปกปักรักษาให้สมาชิกทุกคนในครัวเรือนอยู่เย็นเป็นสุข โดยผีเรือนจะอาศัยอยู่ที่ “ห้องเปิง” ของบ้าน ผู้เป็นเจ้าของบ้าน (พ่อบ้าน แม่บ้าน) จะตั้ง “ขันกะหย่อง” (พานไม้ไผ่สาน) สำหรับวางดอกไม้ธูปเทียนไหว้ผี ซึ่งเรียกว่า “ของรักษา”

เชื่อว่าทุกหมู่บ้านจะมี “ผีบ้าน” คอยปกปักรักษาให้ทุกคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข โดยผีบ้านจะอาศัยอยู่ที่ “บือบ้าน” (เสาหลักบ้าน) และบางหมู่บ้านจะสร้างศาลหลักบ้านไว้ครอบ บือบ้านอีกชั้นหนึ่ง

เชื่อว่าทุกคนสืบเชื้อสายมาการผีตัวเดียวกัน คือ “ผีแดนผีใต้” เป็นผีต้นตระกูลของคนเชื้อสายลาวทั้งหมด ซึ่งอยู่บนสวรรค์ แล้วส่งให้พวกเรามาเกิดในโลกมนุษย์ เพื่อใช้เวรกรรม ใครก่อกรรมดีไว้ก็จะเกิดเป็นคนมั่งมีศรีสุข แต่ถ้าใครก่อกรรมทำเข็ญไว้ก็จะเกิดเป็นคนจน อยู่ในโลกมนุษย์อย่างลำบากยากเข็ญ และเชื่ออีกว่าชายหญิงจะได้เป็นคู่ครองกันนั้น ผีแดนผีใต้เป็นคนกำหนดมาให้แล้ว

เชื่อเรื่องผีเสื้อ (ผีเชื้อ) โดยเชื่อว่าผู้ที่สืบเชื้อสายจากต้นตระกูลเดียวกันแม้จะชั้นลูก หลาน เหลน โหลน บ่่อมมีผีเสื้อตัวเดียวกัน ดังนั้นผีเสื้อก็คือ “ผีบรรพบุรุษของต้นตระกูลใดตระกูลหนึ่ง” นั่นเอง จากความเชื่อเรื่องผีเสื้อนี้ จึงทำให้คนขอนแก่นมีความรู้สึกที่ “เป็นพี่น้องกัน” เพราะสืบเชื้อสายจากผีตัวเดียวกัน และถ้ามีเรื่องทะเลาะกัน ก็จะให้ญาติผู้ใหญ่ หรือเจ้าโคตรเจ้าวงศ์สองฝ่ายมาเจรจาอ่อนยอม หรือขอขมาต่อผีเสื้อ เรื่องราวต่างๆ ก็จะสงบลง

จังหวัดชัยภูมิ

ศาสนาและความเชื่อของชาวชัยภูมิมีความคล้ายคลึงกับชาวไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป คือการนับถือศาสนากับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น การนับถือผีแดน ผีคำ หรือ ผีบรรพบุรุษ ผีมหะลักซ์ (ผีหอผีโอง) ผีน้ำ ผีป่า คติความเชื่อนี้ ทำให้เกิดประเพณีพิธีกรรมหรือแนวปฏิบัติเพื่อทำให้ผีพอใจบันดาลมั่งมั่งแคล้วแคล้วตนเองและสังคม เช่น ในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ อันเป็นกฎหมายแบบจารีตประเพณี กำหนดพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับผี ประกอบกับมีความเชื่อในคำสอนพุทธศาสนาด้วย จึงมีลักษณะผสมผสานเป็นพุทธศาสนาที่ปะปนกับคติเรื่องผีและในหมู่ชนชาวชัยภูมิทั่วไปนอกจากพุทธศาสนาแล้วก็มีลัทธิ ศาสนาต่างๆที่ชาวชัยภูมิเลื่อมใสศรัทธา ได้แก่

ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระยาแล (พระยาภักดีชุมพล) เจ้าเมืองคนแรกของเมืองชัยภูมิ ตามประวัติการศึกษาค้นคว้าจากหลายแหล่ง และประวัติที่บอกเล่าต่อกันมาสรุปได้ว่านายแลเป็นคนที่อยู่พม่าจากเมืองเวียงจันทน์ คนกลุ่มนี้มีการตั้งหลักแหล่งตั้งชุมชนและอพยพเรื่อยมาตามเส้นทางจนสุดท้ายได้ตั้งหลักฐานมั่นคงที่เมืองชัยภูมิในปัจจุบัน และได้สร้างเมืองจนมั่นคง สร้างความเป็นปึกแผ่น ร่วมกันเป็นผู้นำที่ชาวเมืองยอมรับทั้งในด้านการปกครองและความจงรักภักดีต่อแผ่นดิน และบ้านเมืองที่ตนสร้างขึ้นแม้แต่ตัวตายก็ไม่หวั่นไหว อันเป็นเหตุการณ์ในช่วงกบฏเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๓๖๘ ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา กล่าวกันว่าท่านไม่ยอมร่วมมือกับเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ จึงถูกฆ่าตาย ณ ริมหนองปลาเผาบริเวณที่มีการสร้างศาลของท่านในปัจจุบัน แม้ไม่มีหลักฐานชัดเจนแต่จากตำนาน “เจ้าพ่อพญาแล” และประวัติของพระยาภักดีชุมพล (แล) ในส่วนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็สอดคล้องกันคือ ท่านได้เสียชีวิตในปี พ.ศ. ๒๓๖๘ อันเป็นช่วงเกิดกบฏเมืองเวียงจันทน์ต่อกรุงเทพฯ และความเชื่อของชาวชัยภูมิก็เชื่อว่าท่านพลีชีพตนเอง เพราะไม่ยอมทรยศต่อแผ่นดินไทย ดังนั้น “เจ้าพ่อพญาแล” จึงเป็นสัญลักษณ์ของความ

กล้าหาญความจงรักภักดีต่อแผ่นดินและราชวงศ์จักรี จนในปัจจุบันได้สร้างคำขวัญของจังหวัดให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของท่านว่า “ชัยภูมิ เมืองผู้กล้าพญาแล” ตามคติแห่งการถือศึบรรพบุรุษชาวชัยภูมิยังเชื่อว่า ควงวิญญูณของท่านยังคงยกปึกคุ้มครองเมืองชัยภูมิ ให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นตลอดมา ตัวท่านเป็นสัญลักษณ์ที่ผู้คนนับถือบูชา โดยไม่มีการชักจูงใด ๆ แม้ชาวชัยภูมิรุ่นหลัง ๆ ก็มีความศรัทธาต่อท่านจนอาจถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาวชัยภูมิไปแล้ว

ความเชื่อเกี่ยวกับปู่ด้วง ย่าตี หากเป็นชาวชัยภูมิหรือชุมชนใกล้เคียงย่อมรู้จักชื่อนี้ดี เรื่องราวที่กล่าวถึงท่านทั้งสองจะมีส่วนสัมพันธ์คู่มา กับ “เจ้าพ่อพญาแล” แม้อาจเป็นชื่อไม่คุ้นหูชาวต่างถิ่น แต่ในคติความเชื่อในลัทธิถือผีฟ้า ศึบรรพบุรุษของชาวชัยภูมิแล้วจะเป็นที่ประจักษ์กันดี พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับศึบรรพบุรุษ ผู้เข้าร่วมพิธีจะต้องอัญเชิญท่านทั้งสองมาเป็นอาจารย์ในพิธีกรรมเสมอ ประวัติของท่านทั้งสองไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนเป็นเพียงคำบอกเล่าสืบทอดกันมาตามสายเครือญาติหรือลูกหลานใกล้เคียง จะมีกล่าวอ้างไว้เป็นเอกสารบ้างจากหนังสือประวัติความเป็นมาของวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเก็ง) โดยท่านพระครูศรีพิพัฒนคุณ และจากการเรียบเรียงสืบค้นของนายสุรวิทย์ อาชีวศึกษาคม ได้ความว่า ปู่ด้วงหรืออาจารย์ด้วงเป็นชาวเขมรเข้ามาอยู่ชัยภูมิก่อนที่เจ้าพ่อพญาแล (นายแล) จะอพยพผู้คนมาตั้งเมืองสอดคล้องกับบางกระแสที่ว่าอาจารย์ด้วงเป็นชาวอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ เพราะชาวศรีสะเกษส่วนมากจะพูดภาษาเขมรและภาษาช่วยเป็นภาษาพูดแต่โบราณมา อาจารย์ด้วง ได้พาครอบครัวมาตั้งหลักฐานที่บ้านตาโคตโน ตำบลนาฝายอำเภอเมือง ด้วยความเป็นผู้มีวิชาอาคมเวทมนต์คาถาเล่าต่อ ๆ กันมานายแลมีความนับถือและฝากตัวเป็นลูกศิษย์ร่ำเรียนวิชาอาคม คงกระพันชาตรีจากปู่ด้วงถึงขั้นฟันไม้เข้า ยิงไม่ออก จนเป็นที่มาในตอนที่ท่านปลื้มเพื่อแผ่นดินชัยภูมิในช่วงกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ว่าศัตรูจะยิงแทงฟันอย่างไรก็ไม่เข้า จึงต้องใช้หลาวแหลมเสียบทวารหนักจนถึงแก่ชีวิต เมื่อปู่ด้วงรู้ว่าวกแล้วจะมาถึงตัวจึงรีบอพยพหลบหนีจากบ้านตาโคตโนเข้าป่าลึก ในเทือกเขาภูแลนคา อาศัยอยู่ป่าท่าหินโงมบริเวณที่เรียกว่าตำบลเก่าข่าตีในปัจจุบัน ซึ่งจะปรากฏมีวัดปู่ด้วงมาจนบัดนี้ เมื่อมาใช้ชีวิตในป่าท่ามกลางแหล่งสัตว์ร้าย ปู่ด้วงท่านถือศีลกินเจไม่กินอาหารที่ปรุงด้วยเลือดเนื้อสัตว์ บำเพ็ญยารมีด้วยภูมิจิต ภูมิธรรมสูงถึงขนาดโน้มน้ำหนักวิญญูณแม้แต่สัตว์ดุร้าย เช่น เสือ ช้างก็มาเป็นบริวารห้อมล้อมได้ และด้วยชีวิตของท่านที่เกี่ยวพันกับป่าไม้เทือกเขาภูแลนคาจึงถือว่าท่านเป็นผู้คุ้มครองสรรพสิ่งในขุนเขานี้ ให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขปราศจากผู้รบกวน จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่จะเห็นศาลปู่ด้วงอยู่กระจัดกระจายหลายแห่งบนเทือกเขาภูนี้ ถึงกับมีการกล่าวว่า “ปู่ด้วงเจ้าแห่งขุนเขาภูแลนคา”

ย่าตี เป็นชาวบ้านโสกคลอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ย่าตีเกิดคนละสมัยกับปู่ด้วง เกิดหลังปู่ด้วงเสียชีวิตไปแล้วประมาณ ๒๐ ปี จึงปรากฏเรื่องราวของย่าตีที่มาของเรื่องมีแหล่งที่มาจากคำบอกเล่าของลูกหลานย่าตีในปัจจุบัน เช่น นายหลอด กิ่งชัยภูมิ อายุ ๘๘ ปี

ซึ่งเป็นหลานแท้ ๆ ของย่าดี เล่าสืบต่อกันมาว่า ย่าดีย้ายจากบ้านเดิมมาอยู่บ้านตาดโคนจนแก่เฒ่าในภายหลังได้ล้มป่วยไม่มียารักษาให้หายได้ไปไหนไม่ได้เป็นแรมปีนอนรอวันตาย จึงเป็นตำนานเล่าขานถึงปาฏิหาริย์ของปู่ด้วง กล่าวคือย่าดีได้ฝันว่าปู่ด้วงได้มาบอกวิธีที่จะหายจากเจ็บป่วย โดยให้ไปบำเพ็ญศีลภาวนาในป่าท่าหินโงม บริเวณที่ปู่ด้วงเคยอาศัยอยู่มาก่อน เป็นที่น่าอัศจรรย์ว่า เมื่อย่าดีไปถึงชายป่าก็มีเรี่ยวแรงเดินได้ ย่าดีอยู่จำศีลภาวนา ณ บริเวณที่ปู่ด้วงเคยอยู่ และปฏิบัติตนเช่นเดียวกับปู่ด้วงจนได้ภูมิจิต ภูมิธรรมและบารมีสูงเช่นกัน และบริเวณนั้นปัจจุบันจึงเรียกว่า หมู่บ้านเก่าย่าดี เขตอำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เรื่องราวของปู่ด้วง ย่าดี จะเป็นเช่นใดก็ตาม จากคำบอกเล่าของนางเทียม (ร่างทรง) ในหมู่บ้านที่เชื่อถือลัทธินูชาผีปู่ด้วง ย่าดี ได้ให้ข้อมูลว่า ย่าดีคงจะใช้เมตตาบารมีของท่านช่วยรักษาโรคภัยให้กับชาวบ้านด้วย

ดังนั้น ปู่ด้วง ย่าดี จึงเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของชาวชัยภูมิจำนวนมากในเรื่อง ผีป่า ผีเขา การรักษาโรคภัยต่าง ๆ โดยมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องตามมาจนปัจจุบันคือการล่าส่ง ล่าทรง ล่าปิว (รักษา) โดยอัญเชิญวิญญาณปู่ด้วง ย่าดี มาในพิธี

ความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้าองค์ดี พระเจ้าองค์ดี เป็นชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกพระประธานองค์ใหญ่ที่สุด ที่น่าจะเกิดจากการที่มีผู้สลักเพิงหินเป็นพระพุทธรูป เมื่อประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว จากลักษณะทรวดทรงองค์พระ ลักษณะสังฆาฏิ พอสรูปได้ว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะสมัยลพบุรี บางกระแสก็กล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปสมัยอุทอง หรือเขมรตอนปลายอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ และด้วยเหตุที่พระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ บริเวณ บ้านนาไก่อู ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ (เนินเขานี้เป็นส่วนหนึ่งของภูแลนคา) จึงเรียกบริเวณนี้ว่า ภูพระ นอกจากนี้ยังมีคำบอกเล่าต่อกันมาว่า ที่แห่งนี้เดิมเคยเป็นที่ปฏิบัติธรรมของพระเกจิอาจารย์ต่าง ๆ เช่น พระอาจารย์มัน พระอาจารย์ฝั้น หรือแม้แต่หลวงปู่แหวนเพราะเดิมมีสภาพเป็นป่าทึบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมอย่างยิ่ง นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ชาวชัยภูมิและจังหวัดใกล้เคียงเชื่อว่าพระเจ้าองค์ดีมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถคลันดาลให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาได้ โดยสันนิษฐานว่า พระเจ้าองค์ดีเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า (ดี แปลว่า สิบ) และที่ถือว่าพระเจ้าองค์ดีเป็นสัญลักษณ์ทางด้านคติความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาผีฟ้าผีดินด้วย จากคำบอกเล่าของนางเทียม (บุคคลที่เป็นร่างทรงของวิญญาณในเวลาทำพิธี จะเรียกว่า นางเทียม) ในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีอยู่หลายหมู่บ้านจะให้ข้อมูลตรงกันว่าเมื่อมีการทำพิธีเชิญผีคำ ผีบรรพบุรุษในทุกโอกาส จะมีการเชิญพระเจ้าองค์ดีมาด้วยเสมอ

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีบวงสรวงเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษหรือเจ้านาย เป็นพิธีที่แสดงออกถึงวิถีการดำรงชีวิตดั้งเดิมของชาวอีสาน ที่มีอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะชาวชัยภูมิมีการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อผีเจ้านายหรือผีบรรพบุรุษที่มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองและผู้คน ในท้องที่ให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยความเชื่อของชาวบ้านเชื่อว่า พวกเขาสามารถติดต่อกับดวงวิญญาณ ผีเจ้านายหรือผี

บรรพบุรุษได้ โดยผ่านคนทรง คนทรงจึงมีบทบาทเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการบวงสรวงเช่นไหว้ บุคคลที่ประกอบพิธีกรรมกลุ่มนี้ได้แก่ บั๊วนางหรือนางเทียม และข้าเฝ้า ซึ่งข้าเฝ้าจะประกอบด้วย พ่อโกย แม่โกย กวนจำ สมน หมอปี๊ว ความูซ้าง ความูม้า บั๊วนาง หรือนางเทียม หรือเทียม ทำหน้าที่เข้าทรงหรือเป็นร่างทรงให้แก่วิญญาณผีบรรพบุรุษหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ผีเจ้านายให้มาเข้าทรง ส่วนข้าหรือ ข้าพระบาทเป็นผู้ทำหน้าที่บริวารเฝ้าดูแลคอยปรนนิบัติรับใช้ ผีเจ้านายขณะเข้าทรง และคอยตบแต่งจัดเตรียมสถานที่และอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม บรรดาข้าเฝ้าเหล่านี้ จะมาจากการเลือกโดยดวงวิญญาณผีบรรพบุรุษหรือผีเจ้านาย ขณะที่เข้าร่างทรง ข้าเฝ้าจะมี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ฝ่ายชายเรียกว่า “แสน” ฝ่ายหญิงเรียกว่า “นางแต่ง” ดังนั้น “นางเทียม” “แสน” และ “นางแต่ง” จึงเป็นสมมุติบุคคลที่มีบทบาทและหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบวงสรวงเช่นไหว้วิญญาณผีบรรพบุรุษหรือผีเจ้านาย ตลอดจนมีบทบาทในการบนบานและการแก้บน

พิธีบวงสรวงเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ หรือผีเจ้านายของชาวชัยภูมิจะเป็นพิธีใหญ่ และดำเนินสืบทอดกันมานาน จากอดีตจนกลายเป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดไปแล้ว ได้แก่

- งานบวงสรวงเจ้าพ่อพญาแล หรือประเพณีบุญเดือนหก ณ ศาลเจ้าพ่อพญาแล ตำบลหนองปลาเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ในวันพุธแรกของเดือน ๖ ของทุกปี

- งานประเพณีเลี้ยงเดือนเลี้ยงปี ของชาวอำเภอกอนสาร ณ ศาลเทพารักษ์ และศาลาหน้ารูปปั้นหลวงวิจิตรสงคราม ในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ และวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี

ความมุ่งหมายของพิธีกรรม เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษที่สร้างบ้านแปลงเมืองและปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชีพการงาน ความอุดมสมบูรณ์ ด้านการเกษตร แคล้วคลาดความเจ็บไข้ ปลอดภัยจากอุบัติเหตุทั้งปวง ดลบันดาลให้เกิดความสำเร็จแก่ลูกหลาน และเป็นการขอขมาลาโทษต่อบรรพบุรุษหากลูกหลานได้ทำล่วงเกินด้วยประการใด ๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับการล่าผีฟ้า ตามปกติชาวบ้านอีสานจะทำพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับผีฟ้าหลายลักษณะ เช่น ทำบุญบั้งไฟเดือนหก การเลี้ยงผีฟ้าในเดือนสาม หรือการล่าผีฟ้าเพื่อรักษาผู้ป่วยเป็นต้น ในอดีตเคยมีคณะผีฟ้าที่เรียกว่า แม่เมือง หลายคณะ แต่ในปัจจุบันมีจำนวนจำกัดลดลงตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การล่าผีฟ้าที่ยังพบมากในปัจจุบันนี้ มีที่อำเภอกอนสวรรค์ อำเภอเมือง อำเภอแก้งคร้อ อำเภอจัตุรัส อำเภอภูเขียว เป้าหมายทั่วไปในการล่าผีฟ้าเพื่อการรักษาการเจ็บป่วยนอกจากนี้อาจเป็นการทำนายโชคชะตาราศีอีกด้วย

พิธีการบูชาผีฟ้า นอกจากพิธีการล่าผีฟ้าเพื่อรักษา (ที่เรียกว่า ล่าปี๊ว) แล้วยังมีพิธีไล่ผีออก (การล่าปี๊ว กรณีที่เจ็บป่วยทั่วไป ผู้ป่วยจะกลายเป็นบริวารของเจ้าคณะผีฟ้าที่เรียกว่า แม่เมือง แต่ในการที่ไล่ผีออกผู้ป่วยจะกลายเป็นลูกเมือง ทำหน้าที่ล่าปี๊วต่อไปในคณะ) การล่าเพื่อเลี้ยงผีหรือการเลี้ยงช่วงผีฟ้า อาจจัดที่บ้านแม่เมือง หรือลูกเมืองก็ได้มีการเชิญแขกและญาติ

มิตรไปร่วมงาน โดยเฉพาะกลุ่มบริวารและลูกเมืองทั้งหลายต้องไปร่วมงานซึ่งจัดขึ้นในเดือน ๓ ถึงเดือน ๖ แล้วแต่ท้องถิ่น ส่วนมากจะจัด ๒ วันกับ ๑ คืน คืนแรกเรียกว่า วันหงายพาช้าว เป็นวันที่กลุ่มคณะหมอลำผีฟ้านำข้าวปลาอาหารไปเลี้ยงผีตามสถานที่ที่จัดเตรียมไว้ เป็นที่น่าสังเกตว่า จังหวัดชัยภูมิ คณะหมอลำผีฟ้าถือเอาบริเวณภูพระเป็นสถานที่จัดงานเลี้ยงลงช่วงผีฟ้า ซึ่งถือเป็นการกราบครูบาอาจารย์ของเหล่าคณะผีฟ้า คือพระเจ้าองค์ตื้อ เจ้าพ่อพระยาแล ปู่ด้วง ยาคี โดยจะมีงานใหญ่ในช่วงเดือนห้า ระหว่างวันขึ้น ๑๓ - ๑๕ ค่ำ จึงทำให้เกิดเป็นประเพณี บวงสรวงพระเจ้าองค์ตื้อขึ้นมาในภายหลัง ทั้งในช่วงเดือนห้า วันเข้าพรรษา และออกพรรษาคด้วย เหตุนี้จึงทำให้ผู้คนต่างถิ่นเกิดความไม่เข้าใจ เมื่อมาพบกับการไหว้บวงสรวงพระเจ้าองค์ตื้อ ว่าทำไมจึงต้องมีการฟ้อนรำกันมากมายขนาดนั้น โดยรำกันเป็นกลุ่มๆ หมุนเวียนกันไปไม่ได้ขาด โดยเฉพาะในเดือนห้าซึ่งจะมากเป็นพิเศษ

จากการสำรวจกลุ่มลำผีฟ้าในจังหวัดชัยภูมิพบว่า กลุ่มในอำเภอคอนสวรรค์ ส่วนมากจะเรียกตัวเองว่า ลำส่อง เมื่อพิจารณาถึงความเชื่อและวิถีปฏิบัติแล้วน่าจะจัดอยู่ในประเภทเดียวกัน มีสิ่งที่แตกต่างกันคือเรื่องกาย เครื่องยกครูและสังเวทบางอย่างเท่านั้น กล่าวคือ ลำส่องจะไม่มีเหล้าและไข่เป็นเครื่องกายโดยเด็ดขาด และผู้เข้าร่วมพิธีจะไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต กลุ่มที่ไปทำพิธีที่ภูพระโดยมากจึงเป็นกลุ่มลำส่อง เพราะภูพระเป็นเขตวัดห้ามอบายมุขทุกอย่าง

พิธีกรรมดังกล่าวนี้ แม้จะเป็นพิธีบูชาผีฟ้าหมอลำผีฟ้าตามความเชื่อดั้งเดิมแต่สำหรับชาวชัยภูมิแล้ว ทุกคณะไม่ว่าจะเรียกกันว่าลำผีฟ้าหรือลำส่อง ล้วนครูบาอาจารย์ที่นับถือเหมือนกันคือ เจ้าพ่อพญาแล พระเจ้าองค์ตื้อ ปู่ด้วง ยาคี แเทบทั้งสิ้น

พิธีกรรมทางความเชื่อที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณของชาวชัยภูมิ จะผูกพันกับเจ้าพ่อพญาแลเป็นส่วนใหญ่ ตามลักษณะเด่นของชาวชัยภูมิที่เชิดชูวีรกรรมความซื่อสัตย์ กตัญญู ของพระภักดีชุมพล (แล)

ความเชื่อดั้งเดิมของบรรพบุรุษแล้วจะพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับลัทธิการนับถือผีเป็นอย่างมากและยังคงดำรงอยู่บางพื้นที่ในปัจจุบัน ดังนั้น จึงเชื่อว่าอาการเจ็บป่วยมีส่วนจากการกระทำของผีที่เรียกว่า การผีดผี ทั้งผีบ้าน ผีป่า ผีปู่ย่า ตายายหรือเจ็บป่วยจากการถูกคุณไสยต่างๆ จากศัตรู การรักษาจึงเป็นการทำผ่านร่างทรง (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ : ๒๕๔๓)

๒. สภาพความเชื่อท้องถิ่นที่ทำให้เกิดพิธีกรรมผีฟ้า

ความเชื่อของชาวอีสานตั้งแต่เดิมาก็เหมือนกับชาวไทยในท้องถิ่นอื่นๆ กล่าวคือ มีความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตน โดยเข้าใจว่ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีอำนาจ สามารถให้ดีให้ร้ายแก่คนได้ ความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะ ความเชื่อเกี่ยวกับผีสาง เทวดาเป็นความเชื่อที่ชาวอีสานได้สืบทอดกันมา โดยเชื่อว่าผีสามารถนำความทุกข์หรือสุข และ

ให้ดีให้ร้ายแก่ตนเอง และครอบครัวได้ จึงต้องประกอบพิธีเช่นสรงน้ำเพื่อให้อาตมา ครอบครัว มีความปลอดภัยอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข และยังเชื่อว่าผีสามารถจับปิดป่าโรคร้ายไข้เจ็บได้

ผีฟ้า ในทัศนะของชาวอีสานเชื่อว่า เป็นเทพสูงสุดมีอำนาจกว่าผีทั้งหลายทั้งปวงเป็นเจ้าของแห่งผี เป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่งต่างๆ ขึ้นมา เหตุนี้ชาวอีสานจึงให้ความยำเกรงต่อผีฟ้า ผีแถน นอกจากนี้ผีฟ้ายังสามารถให้ดีให้ร้ายแก่มนุษย์ สามารถดับขุณเจ็ญหรือทำลายล้างได้ ตลอดจนคอยช่วยเหลือเมื่อยามประสบความเดือดร้อนหรือภัยพิบัติเป็นต้นว่า เมื่อยามเจ็บป่วยไข้ ชาวบ้านก็จะประกอบพิธีรักษาโดยอัญเชิญขอร้องอ้อนวอนให้ผีฟ้าลงมาช่วยขจัดโรคร้าย

ฉะนั้นในทัศนะของชาวอีสานเชื่อว่าผีฟ้าเป็นผีหรือเทพที่ทรงคุณธรรมเป็นทั้งผู้สร้างโลก และกำเนิดมนุษย์ ตลอดจนคอยช่วยเหลือเมื่อยามประสบปัญหาเดือดร้อน และเป็นผีบรรพบุรุษของตนจึงต้องยำเกรง เมื่อถึงวันไหว้ครูก็ต้องประกอบพิธีลงช่วงผีฟ้า เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ

ผีฟ้าเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานที่มีบทบาทต่อสังคมส่วนรวมและมีอุปการคุณก่อให้เกิดความสามัคคีสงบสุขในสังคมและเสริมสร้างพลังจิตในการต่อสู้กับโรคร้าย

ด้วยความเชื่อในลัทธิผีสงเทวดาซึ่งคติความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวอีสานได้รักษาสืบทอดกันมา จนกลายเป็นประเพณีและเข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิต เพราะเชื่อว่าผีสงเทวดาสามารถคลำบันดาลให้คุณประโยชน์และโทษแก่ตนเองและสังคมได้ ดังนั้นเมื่อถึงฤดูกาลหรือเกิดภาวะเภทภัยจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเช่นสรงบวงสรวง หรือทำพิธีอ้อนวอนต่อผีเพื่อให้มาปกป้องคุ้มครอง และเป็นไปตามความปรารถนาของตนเอง (สุพจน์ ทองเนื้อขาว , ๒๕๓๖ : ๑๓ - ๑๗)

ในความเชื่อของสังคมอีสานนั้น เชื่อว่าผียิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลายนั่นคือ ผีแถน มีลักษณะเป็นเทพมากกว่าผี นั่นคือผีแถนเป็นผู้สร้างโลก สร้างสรรพสิ่งต่างๆ ให้แก่โลก และยังเชื่อว่ามนุษย์นั้นติดต่อกับแถนได้ในสมัยก่อน เช่นอาจจะขอร้องให้พระยาแถนช่วยดับขุณเจ็ญแก่มนุษย์โลกได้ แต่ภายหลังพระยาแถนอดทนต่อความรำคาญของพวกมนุษย์ไม่ไหวจึงไม่ยอมให้ติดต่อกัน นอกจากนี้ชนชั้นผู้ปกครองมีเชื้อสายสืบมาจากพระยาแถนอีกด้วย

พิธีกรรมการแห่บั้งไฟ ล่าผีฟ้าผีแถน (รักษาโรค) เป็นพิธีกรรมความเชื่อที่ตกค้างอยู่ในกระแสความคิดของปัจเจกบุคคลชาวอีสาน สังคมอีสานเคารพเกรงกลัวพระยาแถน เหมือนเทพพระเจ้าสำคัญที่สุดในสังคมนั้น (ธวัช ปุณโณทก , ๒๕๓๖ : ๓๕๐)

ความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวอีสาน ผีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวอีสานมีหลายรูปแบบ ในระดับครอบครัวมีผีเรือน ผีไร่ ผีนา ผีเชื้อ ผีตาแฮก ในระดับหมู่บ้านผีได้เชื่อมโยงสมาชิกหลายครอบครัวด้วยการหลอมศรัทธาให้เป็นหนึ่งเดียว กลายเป็นกลุ่มผู้นับถือผีเดียวกัน เช่น ผีปู่ตา ผีมหัศจรรย์หลักเมือง ผีฟ้า ผีผด ผีเจ้าปู่หลุบคา หรือที่ชาวบ้านนับถือจำเพาะถิ่น คติความเชื่อเรื่องนี้มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในด้านต่างๆ เช่น ในด้านการผลิต ในด้านการแจกจ่ายผลผลิต ในด้านสาธารณสุข ปลูก ในด้านการศึกษา และในด้านรักษาบรรพตฐานของสังคมหมู่บ้าน ผีที่มีความหมายต่อภาวะปรวนแปรของธรรมชาติเช่น ผ่นแล้ง น้ำท่วม

โรคระบาด หรือลมกรรโชกบ้านเรือนพังทลาย ได้แก่ ผีฟ้าหรือผีแดน ผีมหัศจรรย์หลักบ้าน ผีปู่ตา ผีแม่เลี้ยง อำนาจของผีเหล่านั้นสามารถบันดาลให้ฝนตกหรือฝนแล้งได้ ขึ้นอยู่กับความพอใจของผี ซึ่งเป็นผลจากพฤติกรรมของ บางคนหรือของกลุ่มชน พิธีกรรมหลายอย่างบ่งถึงความไม่มั่นคงทางจิตใจอันเนื่องจากความไม่มั่นคงทางภาวะทางธรรมชาติ ความขลาดกลัวภัยแล้งแปรรูปเป็น พิธีกรรมเพื่อขอคำพยากรณ์ฟ้าฝนและในขณะเดียวกันพิธีกรรมนั้นเป็นการอ่อนน้อมถ่อมต่อผีโดย จะกระทำทุกอย่างตามผีที่บอก (ทิพยวิมล บุญชกาล , ๒๕๔๐ : ๑๑๑)

ผี คือ ขวัญหรือวิญญาณของคนที่ยาไปแล้ว ชาวอีสานเชื่อว่าผีมีอำนาจมีอิทธิฤทธิ์ให้คุณโทษแก่มนุษย์ได้ โดยเฉพาะผีแดนและผีบรรพบุรุษ ชาวอีสานให้ความเคารพยำเกรงเสมอ จึงมีการพูดจาบอกกล่าวและเลี้ยงกันอยู่เสมอ ผีบนโลกจะเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทุกอย่าง เจ้าหรือเฒ่าเจ้าจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานระหว่างมนุษย์กับผี ชาวอีสานจะบอกลูกบอกหลานเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ และให้ถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอด้วย หากขาดการปฏิบัติต่อผีผีจะเข้ามาซุน (เข้าสิง) แล้วบอกสิ่งที่ผีต้องการหรือสิ่งที่เราขาดตกบกพร่องต่างๆ ผีมาซุนคือ ผีมาทำให้เจ็บป่วยบางที่เรียกว่าผีมาเฮ็ด หรือผีมาต้องเจ้าหรือเฒ่าเจ้าเป็นผู้ประสานงานระหว่างคนกับผี เจ้ามีอยู่ประจำทุกหมู่บ้าน ผีที่อยู่บนผืนโลกทุกผี เจ้าจะเป็นผู้พูดจาได้ ดังนั้นจึงเป็นบุคคลสำคัญของหมู่บ้านที่ทุกคนต้องให้ความยำเกรง

วิถีชีวิตหรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมของชาวอีสานนั้นเป็นไปตามคติความเชื่อของ พระพุทธศาสนา เชื่อว่ามีผีเทพมีผีเทวดา มีพระอินทร์ พระพรหม ชาวอีสานเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีผีเผ่าผีเป็นผู้ดูแลต้องมีการบอกกล่าวก่อนจึงค่อยลงมือทำ ผีมีอิทธิฤทธิ์สามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้เมื่อมีการกระทำพิธีขอขมาแล้วผียกโทษให้แล้วอาการเจ็บป่วยก็จะหาย การเจ็บป่วยในสมัยอดีตมีการรักษาด้วยแพทย์แผนโบราณคือ ยาพื้นบ้านชาวอีสานเชื่อว่า ยาพื้นบ้านสามารถรักษาโรคทางกายได้ทุกอย่าง ถ้ารักษาด้วยยาพื้นบ้านไม่หายหรือบางท้องถิ่นไปรักษาแผนปัจจุบันแล้วไม่หายชาวบ้านว่าต้องมีผีมาต้อง จะต้องรักษาด้วยวิธีการพูดจากับผี การรักษาอาการที่เกิดจากผีต้องมี ๒ ทางคือ การอยู่กับธรรม และการอยู่กับผีโดยการล่ำรักษา (ประมวล พิมพ์เสน , มปป. : ๑๓)

ชาวอีสานมีความเชื่อผูกพันอยู่กับวิญญาณที่มีอำนาจลึกลับที่เรียกว่าผีมาซุนาน วิถีชีวิตจึงเข้าไปโยงใยอยู่กับเรื่องนี้ตั้งแต่เกิดจนตาย จนทำให้กำหนดได้ว่า ผีมีถิ่นที่อยู่มีภาระหน้าที่มีบุคลิกต่างกันไป กล่าวคือ

๑. ผีฟ้า หมายถึง ผีไฟ ผีแดน มีหน้าที่ป็นหล่อ คุ่มครองปกปักษ์รักษามนุษย์ ผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษ มีหน้าที่คุ้มครองปกปักษ์รักษาลูกหลาน เมื่อทำผิดก็ลงโทษให้เจ็บป่วย เป็นผีชั้นสูง

๒. ผีบ้าน หมายถึง ผีปู่ตา ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านไม่ให้ไฟไหม้ให้ผีภายนอกเข้าไปภายใน ผีหลักบ้าน มีหน้าที่คุ้มครองคนในหมู่บ้าน และผีเรือน มีหน้าที่คุ้มครองคนภายในครอบครัว ถ้าประพฤติน่ากลัวมีหน้าที่ลงโทษด้วย เป็นผีชั้นกลาง

๓. ผีเจ้าที่ หมายถึง ผีน้ำ ผีภู ผีไร่ ผีนา ผีป่า ผีดง เป็นผีที่มีหน้าที่รักษาภูมิฐาน ถ้ามีผู้ที่มากระทำสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาให้ก็จะลงโทษทำให้เจ็บป่วย เป็นผีชั้นกลาง

๔. ผีเพนजर หมายถึง ผีเผด (เปรต) ผีหลอก ไม่มีที่อยู่แน่นอน ชอบหลอกหลอน ทำให้คนกลัว ผีพราย ผีกองกอย ผีปอบ ผีเป่า ผีโพง ชอบทำร้ายคน เข้าสิงคน เป็นผีชั้นเลว

๕. ผีบ้า หมายถึง คนที่มีอาการขาดสติสัมปชัญญะ ขาดความรับผิดชอบ ขาดคุณธรรม ขาดศีลธรรม เป็นพวกคนผี คนบ้า

ผู้ป่วยเป็นโรคผีแปลงที่มีสาเหตุมาจากผีประเภทที่ ๑ ถึงประเภทที่ ๓ เป็นหน้าที่ของหมอตำหร่งหรือหมอลำผีฟ้า หรือหมอลำคุณรักษาจะได้ผลดีที่สุด ส่วนประเภทที่ ๔ และ ๕ เป็นหน้าที่ของหมอธรรม หมอน้ำมนต์ เชียงข้อง จะได้ผลดีที่สุด (ชอบ ดิสนวโคก , ๒๕๔๔ : ๕๓)

ผี มีความสัมพันธ์กับคนตั้งแต่เกิดจนตายแสดงออกด้วยวิถีการบูชา หวงแหน ยำเกรง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผีประเภทต่างๆ เช่นผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา เป็นต้น ชาวผู้ไทยจะปฏิบัติคนตามฮีตสิบสองคองสิบสี่อย่างเคร่งครัด เพราะถ้าประพฤติดีทํานองคลองธรรม ก็จะผีดผี และผีจะลงโทษให้มีความเป็นไปต่าง ๆ นานา และถ้าหากเป็นผู้ประพฤติดี ผีก็จะให้คุณ โดยบันดาลให้ชีวิตคนและครอบครัวประสบแต่ความสุข ความเจริญ นอกจากนั้น ผียังติดตามไปคุ้มครองพิทักษ์รักษาให้ปลอดภัยด้วย

ความเชื่อในเรื่องผี เรื่องบาปบุญ ซึ่งได้รับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดมาตั้งแต่บรรพชน ถึงแม้ว่าชาวผู้ไทยจะยังนับถือและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอยู่ก็ตาม (สังเกตเห็นได้จากบ้านหมอเหยาซึ่งจะมีที่สำหรับตั้งพระพุทธรูปไว้หน้าบ้าน เรียกว่า หิ้งพระพุทธรูป และหิ้งหมอเหยาในบ้านเดียวกัน) อาชีพส่วนใหญ่ในท้องที่ต่างๆ เช่นในไร่ นา ต้องผ่านลำห้วย หนองป่า เขา อาจจะไปล่องเเกินหรือกระทำผีไว้ จึงหาที่พึ่งทางใจ คือ การนับถือผีนั่นเอง ขณะเดียวกันในเรื่องศาสนาที่ยังคงเคารพนับถืออยู่เช่นเดิม

เนื่องจากสภาพทางสังคมดั้งเดิมไม่มีสถานพยาบาลที่จะให้การรับรองรักษาผู้ป่วย หรือจากความท้อถอยของเส้นทางคารมนามคม จำเป็นต้องคืนรันทาที่พึ่งยามเจ็บไข้ได้ป่วยซึ่งส่วนใหญ่ก็ใช้สมุนไพรรักษา แต่ยังมีโรคภัยบางชนิดรักษาแล้วไม่หาย ซึ่งทำให้ชวนเชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผี จึงต้องให้หมอเหยามาทำเหยาเสี่ยงทายดูว่าจะรักษาอย่างไร หรือจะมีวิธีแก้ไขอย่างไรผู้ป่วยจึงจะหาย (บุญยงค์ เกศเทศ , ๒๕๓๖ : ๕๖ - ๕๘)

ชาวอีสานส่วนใหญ่มีความเชื่อศรัทธา “ผี” กันอย่างจริงจังและมั่นคง ได้สืบทอดมรดกความเชื่อและการดำรงชีวิตจากบรรพชนอย่างแน่นแฟ้น “ผีสงเทวดา” เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ไม่มีตัวตนที่มองเห็นหรือไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยตา แต่ศรัทธาที่ยึดเหนี่ยวผีสงเทวดาเป็นที่พึ่งพิงทางใจที่ได้ สันสมสืบทอดกันมายาวนานนั้น ดูจะคงความขลังศักดิ์สิทธิ์อยู่ไม่เสื่อมคลาย

เมื่อได้พบเห็นชะตากรรม และพฤติกรรมของเพื่อนมนุษย์ร่วมยุคสมัย ตลอดจนสิ่งร้าย สิ่งดีที่เข้ามาผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตน หรือบุคคลใกล้ชิดที่คุ้นเคยตลอดจนปรากฏการณ์ แวดล้อมที่บังเกิดขึ้นอยู่เนืองๆ เป็นต้นว่าเกิดเหตุเภทภัย เจ็บไข้ได้ป่วย น้ำท่วม ฝนแล้ง นาล่ม หรือ พืชพันธุ์ธัญญาหารเหี่ยวแห้ง เจาโรย ก็ตาม ชาวอิสานเชื่อถือกันมาว่า สิ่งทั้งปวงดังกล่าว น่าจะเกิดมาจากอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเหล่าผีसाงเทวดาทั้งสิ้นที่บันดาลให้เห็นเป็นไป จึงต้องมีการอ่อนวอน ขอความเมตตา โดยการทำพิธีบวงสรวง บัดพลี เช่นสังเวท แก่เหล่าภูตผี วิญญาณ เทวดาทั้งหลายให้ช่วยขจัดปัดเป่าความเจ็บป่วยหรือทุกข์ยากเหล่านั้นให้หมดสิ้นไป พร้อมทั้งดูแล ปกป้องภัยตลอดจนอำนวยประโยชน์ทางเกษตรกรรมให้ได้ผลผลิตดี เนื่องจากชาวอิสานส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพกสิกรรมเพาะปลูกข้าวเป็นปัจจัยหลัก

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ชาวอิสานจึงต้องกราบไหว้เช่นสรวงผีต่างๆ และเทวดาเพื่อป้องกันไม่ให้นุคคลในครัวเรือนเจ็บป่วยหรือตกทุกข์ได้ยาก ตลอดจนป้องกันไม่ให้ข้าวกล้าในนาเกิดภัยพิบัติถึงเสียหาย และเมื่อจะกระทำการใดๆ ก็มักนิยมบนบานบวงสรวงต่อผีसाงเทวดา เป็นต้นว่า เมื่อแผ่นดินแห้งแล้งพืชพันธุ์ธัญญาหารเหี่ยวแห้งไม่อุดมสมบูรณ์หรือข้าวกล้าในนาขาดน้ำ

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังพิธีกรรมบวงสรวง เช่นไหว้ เลี้ยงดูแก่เหล่าผีसाงเทวดาอย่างต่อเนื่องและเป็นประจำทุกฤดูกาลแล้ว กลับเกิดความสุขไปทั่ว นุคคลที่เจ็บป่วยก็หายคลายคืนเป็นปกติ ข้าวกล้าในนาก็อุดมสมบูรณ์ดี และเป็นเช่นนี้จนครบรอบปีอีกวาระหนึ่ง ความเชื่อถือศรัทธาที่มีอยู่เดิมก็ดูเหมือนจะหนักแน่นยิ่งขึ้น นับวันการประกอบแต่ละพิธีกรรมจะคลาคล่ำไปด้วยชาวอิสานที่คั่นถิ่น มาช่วยเหลือร่วมแรงกันด้วยใจศรัทธา เช่นเดือนอ้าย มีการเลี้ยงผีเถน ทำบุญเข้ากรรม เดือนเจ็ดเลี้ยงเทวดาอารักษ์ หลักบ้านหลักเมือง ทำบุญฆ่าชะ เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน อุทิศส่วนกุศลแก่ญาติมิตรผู้ล่วงลับ หรือเดือนสิบ บุญข้าวสาก อุทิศแก่เปรตที่เวียนว่ายอยู่ในโลกมนุษย์ เป็นต้น

จากความเชื่อเรื่อง “ผีसाงเทวดา” ดังกล่าวก่อให้เกิดประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีหลายลักษณะ เช่น มีประเพณีการถือผีคำ (ผีบรรพบุรุษ) ผีเสื้อเมือง (เทวดาประจำเมือง) การเลี้ยงผีปู่ตา การบูชาผีเถน อันก่อให้เกิดพิธีกรรมบุญบั้งไฟ การเทศน์เรื่องพญาคันคาก และการล่าผีฟ้า เป็นต้น

โดยปกติแล้วชาวอิสานจะทำพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับผีฟ้าหลายลักษณะเช่น ทำบุญบั้งไฟในเดือนหก การเลี้ยงผีฟ้าในเดือนสาม หรือการล่าผีฟ้าเพื่อรักษาผู้ป่วย เป็นต้น

ชาวอิสาน เชื่อว่าผีฟ้าผีเถนหรือพญาเถน เป็นเจ้าแห่งผี เป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่งต่างๆ ขึ้นมา

ชาวอิสานจะเชื่อถือศรัทธาผีฟ้า พญาเถนว่า สามารถบันดาลทุกอย่างได้ แม้แต่การเกิด การตายของมนุษย์ ตลอดจนเป็นผู้กำหนดโชคชะตาของมนุษย์ และเชื่อว่าผีบรรพชนกับเถนนั้น จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง กล่าวคือ มนุษย์มีขวัญประจำตัวอยู่ทุกคน เมื่อตายลงขวัญจะออกจาก

ร่างไปพบบรรพชน และเดินทางไปยังเมืองฟ้าเพื่อไหว้ถน วิญญาณจะไม่แตกดับไปตามร่างกาย ฉะนั้นการตายของบรรพชนเป็นเพียงการจากไปของร่างกายเท่านั้นส่วนวิญญาณยังคงสัมพันธ์กับผู้มีชีวิตอยู่อาจจะอยู่บริเวณบ้านหรือสถานที่ต่างๆ เพื่อดูแลบุตรหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้นจึงต้องกระทำพิธีกรรมบูชา เช่นสรงผีบรรพชนกันอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ว่าการขับไล่ผีฟ้าที่มีความเป็นธรรมชาติ เป็นขั้นตอน

ผีฟ้ายังมีบทบาทสามารถให้ดีให้ร้ายแก่นมนุษย์ สามารถดับทุกข์เจ็บไข้หรือทำลายล้างอุปสรรคทั้งปวงได้ ตลอดจนคอยช่วยเหลือมนุษย์เมื่อยามประสบความเดือดร้อนหรือภัยพิบัติ เป็นต้นว่าเมื่อยามเจ็บป่วย ชาวบ้านก็จะประกอบพิธีไล่ผีฟ้ารักษาโดยอัญเชิญขอร้อง อ้อนวอนให้ผีฟ้าลงมาช่วยจัดโรคภัย ซึ่งในการรักษาผู้ป่วยโดยการไล่ผีฟ้าเท่านั้น ต้องอัญเชิญให้ผีฟ้าลงมาช่วยสอดส่องหาสาเหตุของการป่วย และช่วยปกป้องคุ้มครองผู้ป่วยที่รักษานั้นให้หายปลอดภัย ผีฟ้าที่อัญเชิญลงมานั้นส่วนใหญ่จะมีชื่อพ้องกันกับตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน เช่น พิมพาจุมคำ ศรีธน มโนรา สีดา สินชัย อรพิน เป็นต้น เชื่อว่าขณะที่บุคคลดังกล่าวยังมีชีวิตอยู่บนโลกนั้นต้องเคยประกอบคุณงามความดี คอยช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างค่อนเนื่อง ได้สั่งสมบุญบารมีไว้มาก ดังนั้นเมื่อตาย จึงได้ไปเกิดบนสวรรค์ กลายเป็น “ผีฟ้า” สามารถลงมาช่วยผู้คนบนโลกได้เช่นเคย ชาวอีสานจึงเชื่ออย่างสนิทใจว่า ผีฟ้าเป็นผี หรือเทพที่ทรงคุณธรรมเป็นทั้งผู้สร้างโลกและให้กำเนิดมนุษย์ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือเมื่อยามประสบปัญหาเดือดร้อนถือเป็นผีบรรพชนของตน จึงศรัทธาเคารพยำเกรง และกระทำพิธีบวงสรวงเสมอ

การที่ชาวอีสานต้องอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้าให้ลงมาช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยนั้น ด้วยเชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์ น่าจะเกิดการล่วงละเมิดต่อผี เรียกว่า “ผิดผี” ผีจะลงโทษให้มีอันเป็นไปต่างๆ การไล่ผีฟ้าเป็นพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยโดยการเชิญผีฟ้าลงมาสิงสถิตในร่างคนทรงเพื่อทำนายลักษณะอาการของผู้ป่วย ประกอบพิธีกรรมรักษาและยังเป็นสื่อกลางระหว่างผีที่มากระทำให้ร้ายกับผู้ป่วยให้มีความเข้าใจต่อกันอีกด้วย

ผีฟ้าเป็นคติความเชื่อ ในเชิงภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชาวอีสานที่มีบทบาทต่อสังคมส่วนรวม มุ่งเน้นให้เกิดความสามัคคี เสริมสร้างพลังจิตในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง และสร้างจิตสำนึกด้านความกตัญญู ซึ่งได้สืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี และเข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิต เพราะชาวอีสานยังมีความเชื่ออย่างแรงกล้าว่า ผีสางเทวดาสามารถคลบนาคาให้คุณโทษแก่ตนเองและสังคมได้ ดังนั้นเมื่อถึงฤดูกาลครบรอบขวบปีหรือเกิดภาวะเภทภัยจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเซ่นสรวงบวงสรวงหรือทำพิธีอ้อนวอนต่อผี เพื่อให้มาปกป้องรักษาคุ้มครองป้องกัน หรือช่วย คลบนาคาให้เป็นไปตามความปรารถนาของตน ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจไปพร้อมๆ กับการเตรียมกายและใจลงสู่งานเกษตรกรรมอีกวาระหนึ่ง (บุญยงค์ เกศเทศ , ๒๕๓๖ : ๑๘๘)

ความเชื่อในลัทธิผีสางเทวดา ซึ่งเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวอีสานได้รักษาสืบทอดกันมา จนกลายเป็นประเพณี และเข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิต เพราะเชื่อว่าผีสางเทวดาสามารถคล บันดาลให้คุณประโยชน์และโทษแก่ตนเองและสังคมได้ และการล่ำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ กระทำขึ้นเพื่อรักษาความเจ็บป่วยโดยการล่ำอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยให้ หายเป็นปกติซึ่ง เชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์ ส่วนหนึ่งเกิดจากการละเมิดที่ผิดต่อผี

ความเชื่อของชาวอีสานแต่ดั้งเดิมก็เหมือนกับชาวนาในท้องถิ่นอื่นๆ กล่าวคือมีความเชื่อใน สิ่งที่ยังมองไม่เห็นตัวตน โดยเข้าใจว่ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีอำนาจ สามารถให้ดีให้ร้ายแก่คนได้ ความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดาเป็น ความเชื่อที่ชาวอีสานได้สืบทอดกันมา โดยเชื่อว่าผีสามารถนำความทุกข์หรือสุข และให้ดีให้ร้าย แก่ตนเอง และครอบครัวได้ จึงต้องประกอบพิธีเช่นสรวงเพื่อให้ตนเอง ครอบครัวปลอดภัยอยู่ใน สังคมได้อย่าง สงบสุข และยังเชื่อว่าผีสามารถขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บได้

ชาวอีสานเชื่อว่า ผี เป็นสิ่งมีชีวิต มีความรู้สึกนึกคิด มีความโลภ ความโกรธ และความ หลง มีที่พักอาศัย และอาณาบริเวณ เช่นเดียวกับมนุษย์ เช่นผีปู่ตา มีศาลเป็นที่อยู่อาศัย มี อาหารการกิน มีเส้นทางสัญจรไปมา และดอนเจ้าปู่ตาเป็นเขตของตนเอง และชาวอีสานยังเชื่อว่า ผีมีพฤติกรรมทั้งที่ให้คุณและพฤติกรรมที่ให้โทษ ทั้งเป็นมิตรและศัตรู สามารถคลบันดาลให้ร้าย แก่มนุษย์ แต่โดยส่วนใหญ่เป็นผีที่ทรงคุณธรรมให้แง่ความคุ้มครอง ป้องกัน พิทักษ์รักษา และ อำนวยความโชคดีแก่มนุษย์แต่ในขณะเดียวกันมนุษย์อาจได้รับโชคร้ายหรือสูญเสียประโยชน์ได้ ถ้าหากปฏิบัติตนไม่ควร อันเป็นเหตุขัดใจผีได้เช่นกัน

ชาวอีสานมีความเชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์ ส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำที่ละเมิดต่อผี สร้างความไม่พอใจต่อผี เรียกว่า การทำผิดผี ผู้ใดล่วงละเมิดหรือประพฤตินอกกริตนอกทาง ผีก็ลงโทษให้มีอันเป็นไป (ชัยชนัด พะพาน , ๒๕๓๓ : ๓๓ - ๓๕)

ความเชื่อด้านปัญหาสุขภาพ หมอล่ำผีฟ้าจะคิดถึงโรค และความไม่สบาย ซึ่งเกิดขึ้นจาก ๒ สาเหตุใหญ่ๆ คือ

๑. โรคที่ผีทำ ผีแปลง และผีแต่ง เช่น โรคทางจิตใจ กินไม่ได้ นอนไม่หลับ ปวดแสบ ปวดขา

๒. โรคจริงหรือโรคที่เกิดขึ้นเอง เป็นโรคที่เกิดจากพยาธิในตัวคนเองโรคที่ธรรมชาติ ของคนสร้างขึ้น เช่น โรคมะเร็ง โรคตับ โรคเอดส์

โรคผีทำมักพบว่าเป็นโรคที่ตรวจที่โรงพยาบาลแล้วไม่ทราบสาเหตุ แต่อาการก็ไม่หายเมื่อ มารับการรักษาที่หมอล่ำจะหายทุกราย โรคที่เกิดขึ้นเองจะต้องได้รับการรักษาจากทาง โรงพยาบาล โรคเหล่านี้ถ้าผีไม่เปิดทางให้การกินยารักษาหรือผ่าตัดก็ไม่หาย ญาติจึงมักมา ขอให้หมอล่ำช่วยล่ำเปิดทางให้ การรักษาในโรงพยาบาลจึงจะเร็วและได้ผล

ส่วนใหญ่ในชุมชนจะเป็นโรคมะเร็งและโรคตับกันมาก และจะตายด้วยโรคตับ คือมีตัวเหลือง ตาเหลือง ท้องโต ซึ่งโรคเหล่านี้ หมอล่าจะรักษาไม่ได้ โรคที่รักษาได้คือ เมื่อ ยินไม่ได้ ไข้เมาหรือเวียน นอนไม่หลับ ละเมอ ชัก ปวดขา ร้องไห้โดยไม่มีสาเหตุ (บ้า) ซึ่งอาการเหล่านี้ จะต้องเป็นโรคที่เกิดจากฝีทำ แต่ถ้าเป็นโรคที่เกิดจากพยาธิ (พยาธิสรีระ) ของร่างกายเองจะรักษาไม่ได้ โดยที่หมอล่าฝีทำแต่ละคนแล้วว่าตนเองสามารถบอกได้ว่าโรคใดบ้างที่เกิดจากฝีทำหรือเกิดจากพยาธิ เพราะถ้าเป็นโรคที่เกิดจากฝีทำ เมื่อรักษาด้วยหมอล่าแล้วจะต้องหาย ถ้าไม่หายแสดงว่าโรคเกิดจากพยาธิ หมอล่าบางคนบอกว่า ตนสามารถบอกได้ว่าโรคนั้นจะรักษาด้วยหมอล่าหายหรือไม่โดยการส่องดูจากชั้นน้ำมันดัดที่เตรียมมาในพิธี ถ้าหน้าตาคนไข้ที่เห็นในชั้นน้ำมันดัดสดใสแสดงว่ารักษาได้ แต่ถ้าหน้าหมองคล้ำแสดงว่ารักษาด้วยหมอล่าไม่หาย

โรคที่หมอล่าฝีทำรักษาไม่ได้คือ โรคที่เกิดเอง เช่น มะเร็ง ตับโต เอ็ดส์

โรคที่หมอล่าฝีทำรักษาได้คือ โรคที่เกิดจากฝีแปลง โรคที่เกิดจากฝีสาง (กฤตยา แสงเจริญ , ๒๕๓๗) : ๓๒ - ๓๓)

ความเชื่อพื้นฐานของชาวโซ่และชาวผู้ไทยแล้ว เป็นที่ยอมรับกันว่าแม้ในปัจจุบันชาวโซ่และชาวผู้ไทยก็ยังมีค่านับถือธรรมชาติที่เรียกว่า “ ผี ” ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่านับถือพุทธศาสนาหรือลัทธิพราหมณ์ในด้านพิธีกรรม กล่าวโดยสรุป ผีมีอำนาจเหนือธรรมชาติที่บันดาลให้มนุษย์ได้รับผลดีหรือร้ายก็ได้ ผีที่ทำให้เกิดผลร้ายทุกชนิด เสถียร โกเศศ เรียกว่า “ ผีร้าย ” โดยเพราะว่าทำให้เกิดความเจ็บป่วยซึ่งจำเป็นต้องหาวิธีการรักษาให้หาย วิธีการรักษาพยาบาลนั้นมนุษย์จะต้องหาหรือแก้ด้วยผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือหมอล่า มิใช่รักษาด้วยสมุนไพรหรือยาตำราหลวง ซึ่งมีใช่เป็นการแก้ไขตรงกับสาเหตุที่เกิดความเจ็บป่วยความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วย นอกจากผีร้ายแล้วชาวผู้ไทยและชาวโซ่ ยังเชื่อว่าความเจ็บป่วยอาจเกิดจากผู้อื่นใช้วิทยาอคมกระทำใส่ตนในแบบใดแบบหนึ่งเช่นเรียกว่า “ เสกของเข้าห้อง ” อาจเป็นหนังสือควายแห้ง ตะปู ฯลฯ หรือ “ เสกคุณ ” ให้เกิดอาการคลุ้มคลั่งเหมือนคนวิกลจริตผิดธรรมชาติ (Preternatural) จะต้องหาหมอไสยศาสตร์ที่เชี่ยวชาญในด้านนี้โดยเฉพาะมาแก้ไข มิฉะนั้นคนไข้ อาจเสียชีวิตอย่างรวดเร็ว

การเกิดความเจ็บป่วยทางจิต ทั้งเกิดจากการกระทำของ “ ผีร้าย ” ชนิดใดก็ตาม และเกิดจากการใช้อำนาจของหมอล่าบังคับให้ผีมากระทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเกิดความเจ็บป่วยอาจพิจารณาว่าเป็นการกระทำเพื่อให้ธาตุใดธาตุหนึ่งเสียสมดุล เกิดความแปรปรวนจนธาตุจิตซึ่งเป็นธาตุอำนาจสูงสุดอ่อนแอลง ไม่อาจควบคุมระบบในร่างกายได้ บุคคลนั้นๆ จึงอาจมีอาการวิกลจริตแบบใดแบบหนึ่งขึ้นได้

ความเจ็บป่วยทางกายที่เกิดขึ้นกับมนุษย์นั้นมีมากมายหลายอาการ มิได้หมายความว่า จะเกิดอำนาจเหนือธรรมชาติหรือการกระทำทางไสยศาสตร์เสียทั้งหมดก็หาไม่ ความเจ็บป่วยธรรมดาที่ไม่สลบหลับช้อนกินเวลายาวนานในการรักษาพยาบาล เช่น ปวดท้อง ท้องร่วง ปวดศีรษะ

ตลอดจนสัตว์มีพิษกัดต่อย ก็ถือว่าอยู่ในเรื่องธรรมชาติเป็นสาเหตุทางธรรมชาติ (natural) ชาวผู้ไทยและชาวโซเนียนิยมใช้สมุนไพรซึ่งปลูกไว้ตามบ้านรักษา หรือหาซื้อยาประจำบ้านมาใช้ บำบัดอาการเจ็บป่วย แต่ถ้าอาการนั้นๆไม่ทุเลาหรือเกิดขึ้นเสมอๆ จึงหาวิธีการรักษาพยาบาลโดยการใช้วิธีการแพทย์แผนโบราณหรือหมอประจำบ้าน หมอไสยศาสตร์ หรือแพทย์แผนปัจจุบัน หรือรักษาควบคู่กันไปก็ได้

ผีฟ้าหรือเทวดาถือว่าเป็นผีสูงสุด คำว่าผีฟ้าในภาคอีสานมีคำอื่นๆ ที่จัดอยู่ในกลุ่มผีฟ้าคือ ผีหลวง ผีให้ ผีแดนหรือผีหลวงหรือพระยาแดน ที่อยู่บนฟ้าสวรรค์ แนวความคิดเรื่องผู้ประกอบกรรมดีนี้มีปรากฏในศาสนาพุทธซึ่งเป็นสมัยที่แข่งขันกับศาสนาพราหมณ์ ได้มีการรวมพระอินทร์และเทวดามาผสมปะปนในพุทธศาสนาด้วย เพื่อให้ผู้ที่ประกอบกุศลคุณงามความดีตามที่ศาสนากำหนดไว้ก็จะได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์หรือเทวดาอื่นๆ ในชั้นสวรรค์ (สุรัตน์ วรารัตน์ , ๒๕๒๔ : ๒๖ - ๓๓)

แนวความคิดเรื่องผีในมิติทางสังคมนั้นถือได้ว่าผีเป็นสถาบันทางสังคมที่เก่าแก่และทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในการรักษาไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนและจารีตประเพณีของสังคม ผีปู่ตาหรือปู่ย่าตายายจะทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของชุมชน ผีปู่ตาจะคอยสอดส่องดูแลความประพฤติของผู้นั้นในชุมชนมิให้ละเมิดต่อกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนและจารีตประเพณีของสังคม ในชุมชนของอีสานนั้น กฎเกณฑ์ของชุมชนกำหนดเป็นฮีต ๑๒ กลอง ๑๔ หรือจารีต ๑๒ ประการและกลองธรรม ๑๔ ประการนั่นเอง ฮีต ๑๒ คือจารีต ๑๒ ประการนั้นเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาที่พึงปฏิบัติเพื่อเป็นสิริมงคลของชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมสำคัญ ส่วนกลอง ๑๔ ประการนั้นเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของบุคคลในชุมชนที่พึงปฏิบัติต่อกัน ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและชุมชน เป็นหน้าที่ทางสังคมอันเป็นหลักปฏิบัติที่มีกล่าวตักเตือนกันว่ามิให้ประพฤติผิดฮึดผิดคลอง เพราะจะเป็นเหตุให้ผีเชื้อ ผีปู่ตาลงโทษ โดยจะทำให้เกิดเคราะห์ร้ายหรือเจ็บป่วยได้

แนวความคิดเรื่องผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาตินี้จึงทำหน้าที่เป็นสถาบันที่ควบคุมกำกับความประพฤติของสมาชิกในชุมชนให้ปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม ประเพณีที่ดั่งตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล มีผลให้ชุมชนเกิดความสงบสุข การประพฤติปฏิบัติฝ่าฝืนหรือละเมิดกฎเกณฑ์เช่น การล่วงเกินหญิงสาวเช่นจับมือถือแขน การคบชู้สาว การทะเลาะวิวาทในหมู่ญาติพี่น้อง การไม่แสดงความเคารพต่อผู้เฒ่าผู้แก่ เหล่านี้จะเป็นเหตุให้ผีลงโทษ โดยอาจทำให้เจ็บป่วยเป็นบ้า หรือประสบเคราะห์กรรมอื่นๆ หากพิจารณาจากแนวความคิดเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยตามนัยดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าปัญหาความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปัญหาทางสังคม มาตรการในการแก้ไขจึงมุ่งให้การแก้ปัญหสุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบกฎเกณฑ์และแบบแผนความสัมพันธของสังคม

โดยที่แนวคิดต่อผีของสังคมไทยสามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ ผีดีหรือผีฟ้า เทพารักษ์ต่างๆ กับผีร้าย ทำให้การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยมีเนื้อหาและรูปแบบต่างกันออกไป ๒ ประการ กล่าวคือ สำหรับแนวคิดที่ถือว่าผีเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องคุ้มครองสรรพสิ่ง การบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บอันเกิดจากการกระทำของผีจะมุ่งเช่นไหว้พระเจดีย์ประเจ๋งเพื่อเอาใจผี วิงวอนให้ผีเมตตาและยกโทษให้ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้แก่การบำบัดรักษาโรคโดยหมอลำผีฟ้าส่วนแนวคิดที่ถือว่าความเจ็บป่วยเกิดจากผีรบกวนก็มุ่งกำจัดผีโดยใช้อำนาจของหมอลำหรือหมอธรรม

ในกระบวนการบำบัดรักษาโดยการทรงผีฟ้า นั้นสาระสำคัญอยู่ที่การสอบถามต่อผีฟ้าถึงสาเหตุของความเจ็บป่วย ซึ่งอาจเป็นการกระทำของผีต่างๆ เช่น ผีตาแฮกทำให้ป่วย หรือผีเชือดบันดาลให้ป่วย โดยการบำบัดนั้นจะเริ่มต้นโดยการสื่อสารกับผีฟ้าโดยผ่านร่างทรงที่เรียกกันว่า “นางเทียม” (นายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ๒๕๓๕ : ๒๕ - ๒๖)

ชาวผู้ไทยมีความเชื่อและนับถือผีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีความเชื่อว่าผีสามารถคลบบันดาลสิ่งที่ดี หรือสิ่งที่เลวร้ายได้ เพื่อให้ผีพอใจและแสดงความเคารพนับถือ ชาวผู้ไทยจึงจัดพิธีเช่นสรวงบูชา ดังจะเห็นได้จากประเพณีการเลี้ยงผีหมอ เป็นต้น

ผีหมอเป็นหนึ่งในบรรดาหลายปีที่ชาวผู้ไทยนับถือ โดยมีความเชื่อว่าผีหมอสามารถบอกสาเหตุ และวิธีการรักษาคนป่วยได้ การติดต่อกับผีหมอสามารถติดต่อได้โดยการเหยา อันเป็นการเชิญวิญญาณผีหมอเข้าทรงร่างมนุษย์ ญาติพี่น้องของคนป่วยจะซักถามสาเหตุตลอดจนวิธีการรักษาจากร่างทรง และจะปฏิบัติตามคำแนะนำที่คนทรงบอกกล่าว (พรเทพ วีระพูล , ๒๕๓๔ : ๕๖)

ประเพณีความเชื่อในท้องถิ่นเป็นไปตามประชาคม มีความเห็นเป็นสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ร่วมทำตามความคิดเห็นให้เกิดประโยชน์แก่สังคม มีการรับรองสืบทอดกันมาโดยลำดับล่วงกาลนานมาจึงเกิดเป็นประเพณี ถือเอาแบบอย่างผู้ที่ทำมาเบื้องต้น นิยมทำกันเป็นอาเจณมิได้ลละทอดทิ้งจัดทำเป็นประจำเรียกว่า ทำตามประเพณีหรือรักษาประเพณี

เมื่อถึงเทศกาลเดือนห้าไฟใหม่ประจำปีปลูกปะรำ (ผามเพียง) ปลูกต้นกล้วย อ้อย ประดับธงทิวตั้งพานรองชั้นไหว้ครูไว้กลางปะรำ มีดอกไม้ธูปเทียนชั้นห้า ชั้นแปด มีขันหมากแบ่งขัน ใช้ดอกกลั่นทม (ดอกจำปาขาว) เป็นพวงมาลัยห้อยย้อย หมากพลูนุหรี เหล้ายาปลาบั้งมะพร้าวอ่อน เทียนเล่มละบาท ๕ เล่มจะทำการยกครู ไหว้ครูชั้นครูผีฟ้าจะมีลูกน้องลูกศิษย์ร่วมเป็นร้อย ชั้นครูผีฟ้าเป็นผู้หญิงอายุชั้น ๕๐ - ๖๐ ล่วงแล้ว

หมอลำผีฟ้าไหว้เจ้าเข้าทรงนี้ มีหน้าที่รักษาพยาบาลคนป่วยซึ่งล้มหมอนนอนเสื่อ คนป่วยรักษาที่ใดไม่หายหมดทางที่รักษาให้หายได้แล้วรอเพียงรอวันรอคืนเท่านั้น ยากนานใดเขาถือว่าดี ซ้อมารับประทานหมด เหลือวิสัยญาติจึงไปเชิญหมอลำผีฟ้าผีเถนมารักษา ซึ่งหมอลำผีฟ้าผีเถนไม่มียาให้รับประทาน คิดความเชื่อของชาวอีสานจะมีทุกหมู่บ้าน เชื่อถือจนเป็นประเพณีกันมา

(พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ , ๒๕๓๖ : ๓๑ - ๓๕)

ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของคนสมัยโบราณที่เชื่อเรื่องโชคราง ของขลัง ผีสาว เทวดา หรือเรื่องไสยศาสตร์ ทำให้เกิดเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวใจของคนรุ่นหลังมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะชาวบ้านบางกลุ่มได้ยึดเอาสิ่งเหล่านี้เป็นที่พึ่งทางกายและทางใจ ให้ความเคารพนับถือมาตลอดไม่ว่าในยุคสมัยใด และนี่ก็เป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่ชาวบ้านยังคงยึดถือและปฏิบัติกันอยู่ นั่นก็คือ “ผีฟ้า” ซึ่งคำว่าผีฟ้าไม่ใช่ผีสาวที่ไหน แต่เป็นคำที่ใช้เรียกคนที่เป็นหมอรักษาคณป่วย (เมฆลา สอนสุกี , ๒๕๕๐ : ๓๓)

ความเชื่อของคนแต่ละท้องถิ่น เกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติ เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินขีดความสามารถของคนธรรมดาจะแก้ไขได้ คนจึงสร้างความเชื่อว่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไป เช่นนั้น อำนาจนั้นอาจเป็นเทพเจ้า กูศผีปีศาจ วิญญาณ สัตว์ป่า พระอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ดิน น้ำ ลม ไฟ ฉะนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดกับตน มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับโดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจนั้นพอใจอาจจะช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความรู้คุณด้วยการเช่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ แต่ละสังคมต่างมีความเชื่อเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (จารุวรรณ ธรรมวัตร , มปป : ๑๐๑)

จากทั้งหมดที่ได้นำเสนอมาความเชื่อท้องถิ่นที่ทำให้เกิดพิธีกรรมนั้นก็เกิดจากความเชื่อของชาวอีสานที่มีต่อผี ซึ่งชาวอีสานที่มีความผูกพันกับผีตั้งแต่เกิดจนตาย มีความเกรงกลัวต่อผีจึงต้องมีการเซ่นไหว้เพื่อแสดงความเคารพและเนื่องจากชาวอีสานสมัยก่อนนั้นมีความรู้่น้อย เมื่อเกิดการเจ็บป่วยก็จะเข้าใจว่าเกิดจากผีมาทำให้เจ็บป่วย หรืออาจจะทำผิดต่อผี จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้นมา และด้วยความที่ความรู้่น้อยจึงต้องพึ่งไสยศาสตร์เพื่อทำให้จิตใจของผู้ป่วยดีขึ้นมีกำลังใจ จึงทำให้เกิดการติดต่อกับผีขึ้นมาเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยโดยการอ้อนวอนต่อผีให้ช่วยรักษา

๒.๑ ความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมผีฟ้า

การล่ำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้กระทำขึ้นเพื่อรักษาความเจ็บป่วยโดยการล่ำอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยให้หายเป็นปกติ ซึ่งเชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำที่ละเมิดต่อผี สร้างความไม่พอใจต่อผี เรียกว่า ผิดผี (สุพจน์ ทองเนื้อขาว . ๒๕๓๖ : ๑๘) ซึ่งชาวบ้านที่มีความเชื่อเช่นนี้ล้วนแต่เคยรักษากับผีฟ้ามาก่อน หรืออาจเป็นญาติพี่น้องของตนเคยรักษากับผีฟ้าแล้วหายเป็นปกติจึงเกิดการศรัทธาในกลุ่มเล็กก่อนแล้วเมื่อมีคนป่วยซึ่งไม่รู้สาเหตุว่าเป็นเพราะอะไร คนที่มีความศรัทธาผีฟ้าก็จะบอกกล่าวให้ไปรักษากับผีฟ้า ซึ่งอย่างที่กล่าวไว้ตอนต้นแล้วว่า ชาวอีสานนั้นจะเชื่อในเรื่องผีสาวเทวดา เมื่อเป็นเช่นนี้ความศรัทธาจึงขยายเป็นวงกว้างไปเรื่อยๆ และจากการที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมผีฟ้าในจังหวัดต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ทุกคนต่างมีคำพูดเหมือนกันคือมีความศรัทธาผีฟ้าและเคยเป็นผู้ป่วยที่ผีฟ้ารักษาหาย ดังนั้นเมื่อเวลาใดที่มีพิธีกรรมผี

ฟ้าเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะแห่กันมาเข้าร่วมพิธี เพราะเนื่องมาจากความศรัทธาในผีฟ้าจึงมาเข้าร่วมพิธีกรรมนี้เพื่อแสดงความเคารพ และอีกนัยหนึ่งก็เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยให้มีกำลังใจต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ

๓. ความเป็นมาของพิธีกรรม

พื้นฐานความเชื่อของชาวอีสานเริ่มต้นมาก่อนการเข้ามาของอารยธรรมอินเดียในขณะนั้น เป็นเพียงลัทธิท้องถิ่นที่เชื่อในเรื่องธรรมชาตินิยม เรื่องผีๆ สางๆ ต้นโพธิ์ ต้นไม้ใหญ่ ภูเขาไฟ ความคิดที่ไม่สามารถรู้ถึงความลึกถึบของธรรมชาติ ความเกรงภัยธรรมชาติ สิ่งใดที่มีลักษณะแปลกประหลาด หรือมีขนาดใหญ่ ทำให้น่าสะพรึงกลัว เช่น ก้อนหินรูปร่างแปลก หรือต้นไม้ใหญ่ หรือยอดเขาสูงหรือน้ำตก ก็จะถูกยกให้เป็นของสูงของศักดิ์สิทธิ์ ของขลัง ต่อมาเมื่อมีคนนับถือมากขึ้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นจะถูกปลุกเสกให้เป็นตัวตนขึ้นเรียกว่า เจ้าพ่อ เจ้าป่า เจ้าปู่ เจ้าเขา และมีคนกลางประจำเพื่อทำพิธี หรือให้ความสะดวกในการทำพิธีแก่คนอื่นๆ อีสานเรียกว่า เฒ่าจ้ำ หรือ หมอผี สถานที่ใดหรือวัตถุใด ที่ก่อให้เกิดความหวาดเกรง ย่อมจะมีเฒ่าจ้ำประจำเสมอ เพื่อทำหน้าที่แทนเจ้าพ่อ เจ้าปู่ เมื่อศาลเจ้าปู่ชำรุด เฒ่าจ้ำก็จะเป็นคนป่าวประกาศ หรือหาคนมาบูรณะซ่อมแซม และผลประโยชน์ที่เกิดจากการทำบุญให้เจ้าพ่อ เจ้าปู่ ฯลฯ เฒ่าจ้ำก็จะเป็นผู้จัดการเก็บรักษา ในอีสานทุกวันนี้มีศาลผี ศาลเจ้าปู่ ศาลตาปู่ จำนวนมาก ศาลเจ้าปู่บางศาลก็เก่าแก่มียุ่ร้อยปี หรือพันปี บางศาลเจ้าก็มึขนาดเล็ก สร้างขึ้นหน้าต้นไม้ใหญ่มีผ้าสีแดงห่มคลุมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์หรือสร้างไว้ที่ชะง่อนผาหรือหน้าถ้ำ ทั้งเหตุผลและลักษณะของศาลเจ้านี้ก็เป็นอย่างเดียวกัน เทพเจ้าที่สถิตอยู่ตามศาลเหล่านั้น เป็นเจ้าพ่อบ้าง เป็นเจ้าแม่บ้าง โดยใช้นามต่างๆ กันก็ยังมีอยู่ในอีสานวันนี้มากมายพอๆ กับภาคอื่นๆ ในเมืองไทย แต่ชาวอีสานให้ความศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นที่พึ่งทางใจอย่างฝังใจมากกว่าแห่งอื่นๆ เช่น เจ้าแม่ตะเคียนในกรมทหารบริเวณเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา มีความศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์มาก ชาวเขาใหญ่ ปากช่อง ยำเกรงมาก ในงานเทศกาลทุกปีชาวบ้านจะถวายบูชาด้วยสิ่งสังคัขนาดใหญ่

ลักษณะความเชื่อของอีสานทุกวันนี้ นอกจากเชื่อในความลึกถึบธรรมชาติแล้ว ชาวอีสานยังนับถือการเข้าทรงจ้ำ ผีเชื่อคือ ผีพ่อผีแม่ (ผีสัง ซึ่งเพี้ยนมาเป็นผีสาง) ผีคางแดงคือ ผีที่ตายผิดปกตึถูกหมอผีทำคุณไสยศาสตร์ เสน่ห์ยาแฝด ทำคงกระพันชาตรีสืบแปดมงกุฎ ทำตระกูด ลูกหลอด ผีปอบ ผีตายพราย ผีคางลาย ผีโพง ผีโป่ง ผีเรื้อน ผีเกวียน ผีกระบอก ผีถั่วผีขาม ผีเด็กมีถูด ผีเจ้าปู่ ผีมหัศจรรย์หลักเมือง ผีกินเปรียง ผีเลี้ยง ผีฮัก ผีซักเข้าป่า ผีกล้า ผีกะโปะ ผีดอน ผีนา ผีย่า ผียาย ผีตายท้องกลม ฯลฯ (จรัส พยัคฆราชศักดิ์ , มปป. : ๒๕๒)

ชาวอีสานเชื่อกันว่า มีเทพเจ้าองค์หนึ่งบนสวรรค์นามว่า พระยาแลน เป็นผู้สร้างมนุษย์ให้ เกิดมาและควบคุมความเป็นไปของมนุษย์ทุกอย่าง กล่าวคือ เมื่อกมนุษย์เกิดมาแล้วมีความทุกข์

ความสุข หรือยากดีมีเงินอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับอำนาจของพระยาแฉกทั้งนั้น เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยจึงเชื่อกันว่าเกิดจากการคลั่งบันดาลของพระองค์ ชาวอิสานนิยมทำพิธีอ่อนวอนให้พระองค์ โปรดปรานคนป่วย ผู้ทำพิธีนี้คือ หมอ เรียกตามภาษาอิสานว่า “หมอลำ” เป็นผู้อ่อนวอนขอความเมตตาปราณีจากเทพเจ้าเมื่อพระองค์ประทานให้ตามที่ร้องขอ ผู้ป่วยก็จะหายจากโรคร้ายไข้เจ็บนั้นๆ

ในสมัยก่อนนั้นภาคอิสานยังไม่มี ความเจริญก้าวหน้ามากนัก ซึ่งเมื่อกล่าวไปถึงในชนบทตามหมู่บ้านในภาคอิสานนั้น มีน้อยมากที่มีความเจริญและส่วนมากนั้นความเจริญก็ยังไม่ถึง และทางด้านการแพทย์นั้นก็ยังไม่มีความเจริญมากสักเท่าไร ด้วยความที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญนั้น เมื่อชาวบ้านเกิดอาการเจ็บป่วย ก็จะทำการรักษาจากหมอพื้นบ้านที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น อาการเจ็บป่วยทางด้านจิตใจ มีอาการเชื่องซึมผิดปกติ รับประทานอาหารไม่ได้ หรือสติฟั่นเฟือน ชาวบ้านจะลงความเห็นทันทีว่าถูกกระทำจากสิ่งเร้นลับ และผู้ที่จะให้คำตอบชาวบ้านได้ว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งใด คือ หมอร่างทรง ซึ่งชาวบ้านมีคติความเชื่อว่าจะสามารถติดต่อวิญญาณต่างภพได้และแนะนำแนวทางแก้ไข เช่นถ้าร่างทรงบอกว่า ผีเข้า ถูกกระทำจากคุณไสย จะแนะนำให้ไปรักษาจากหมอน้ำมนต์ ซึ่งเมื่อทราบสาเหตุของการเจ็บป่วยแล้วก็จะสะเดาะเคราะห์เพื่อส่งราหู

เมื่อร่างกายเข้าสู่ภาวะปกติ หายขาดจากโรคร้ายต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนเอง ผู้ป่วยจะทำพิธีการสู่ขวัญของร่างกายกลับมาสู่ความเป็นปกติตามคติความเชื่อของชาวบ้านนั่นเอง การรักษาผู้ป่วยด้วยการใช้เวทมนต์คาถาอาคมทางไสยเวทตามระบบความเชื่อซึ่งเป็นระบบที่ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์ที่จะแสดงออกมาจาก ความรู้สึกในจิตใจร่วมกัน นอกเหนือจากความต้องการทางด้านร่างกาย ความเชื่อเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ที่มีอยู่ในทุกชาติทุกภาษา แต่อาจมีความแตกต่างกันบ้างตามลักษณะสภาพแวดล้อมในแต่ละสังคม ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดพฤติกรรมเพราะมีการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน

ในกรณีที่เชื่อว่าการเจ็บป่วยเพราะภูมิจะทำหรือถูกคุณไสย วิธีการรักษาพยาบาลแบบนี้ได้เกิดขึ้นมาภายหลังศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ได้เข้ามาสู่ดินแดนภาคอิสานและการเจ็บป่วยไม่สบายในอดีตของคนอิสานนั้น เชื่อว่าเป็นผลจากการกระทำของผี ครั้นศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมาผสมเข้า จึงกลายเป็นความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อใหม่คือความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ (พระครูสันติสารคุณ (อินดำแย) , ๒๕๔๔ : ๒๖ - ๒๗)

คติความเชื่อประเพณีผีฟ้าแดนชะรอยนับถือสืบทอดกันมาแต่ยุคไทย เราอยู่ในน่านเจ้าอันเป็นอาณาจักรของจีน ศัพท์ว่าฟ้า หมายถึงผิวยุบนฟ้า ผีไฟ ผีไฟเทิง ศัพท์ว่าแดนหมายเอาพระยาแฉกเป็นชื่อนครหลวงของไทย คือ “เมืองแฉก” เรียกสั้นๆ ว่า ฟ้าแฉก (พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ , ๒๕๓๖ : ๓๑ - ๓๕)

ชาวไทยในภูมิภาคอีสานมีความผูกพันยึดมั่นในเรื่องภูตผีเทวดาเช่นเดียวกับชาวไทยในท้องถิ่นอื่นๆ ทั้งนี้เพราะความเชื่อนี้มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสาน ทำให้เกิดการเช่น สรวงบูชาต่อคติความเชื่อโดยเฉพาะในประเพณีฮีตสิบสองซึ่งเป็นฮีตคลองที่ชาวอีสานได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาและได้ประกอบกิจประเพณีตลอดปีเพื่อให้ตนเองมีความปลอดภัยมั่นคงสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสันติสุข นอกจากนี้ชาวอีสานมีความเชื่อว่าอำนาจภูตผีเทวดาสามารถขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บได้ ก่อให้เกิดพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อนี้ เช่น พิธีกรรมล่าสัตว์ พิธีกรรมลำนางเทียม และพิธีกรรมล่าทรง อีกทั้งยังมีพิธีกรรมรักษาความเจ็บป่วยที่น่าสนใจยิ่งก็คือ พิธีกรรมล่าผีฟ้า ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ประกอบขึ้นเพื่ออ่อนวอนให้เทวดาฟ้าแถมมาขจัดโรคร้ายและปกป้องรักษาคนป่วยให้มีความร่มเย็นเป็นสุข

๔. ประเภทของกลอนลำ

กลอนลำนั้นเราสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ ลำทางสั้น ลำทางยาว และลำเดี่ยว โนนตาลหรือเดี่ยวคอนตาล ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันออกไปทั้งในรูปแบบของกลอนลำและทำนองลำ รายละเอียดของกลอนลำแต่ละประเภท มีดังนี้

๑. ลำทางสั้น เป็นกลอนลำที่มีท่วงทำนองการเดินกลอนที่รวดเร็วกระชับ ไม่มีการเอื้อนเสียง (ยกเว้นในตอนเกริ่นลำ หรือตอนขึ้นลำ) ใช้สำหรับบรรยายเนื้อความที่ต้องการความรวดเร็ว โดยมุ่งถึงเนื้อหาสาระของคำกลอนมากกว่าจะมุ่งเอาความไพเราะเพราะพริ้งในบางครั้งหมอลำจะใช้คำละกันไปกับคำพูดที่เป็นประโยคธรรมดา ซึ่งไม่มีทำนอง เป็นลักษณะของ “กลอนตัน” ปนกับ “คำพูด” ก็มีส่วนใหญ่เราจะใช้ทำนองลำทางสั้นในคำกลอนที่เป็นการตอบปัญหาหรือสอบถามปัญหา เล่าประวัติหรือนิทานวรรณคดี บรรยายเนื้อทางคดีโลกหรือศีลธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการลำ “ชิงชู” ซึ่งมีหมอลำชาย ๒ คน แข่งขันชิงหมอลำผู้หญิงเพียงคนเดียว เราจะใช้กลอนลำทางสั้นนี้เองในการโต้ตอบและแข่งขัน

ในด้านท่วงทำนองนั้น อาจารย์วีรวิธ บุษยกุล ได้เขียนไว้ในหนังสือ “มูลมั่งอีสาน” ว่าลายแคนที่ใช้ในการประกอบการลำทางสั้นนี้ ได้แก่ ลายสุดสะแนน ลายโป้ซำย หรือลายติดสุด แล้วแต่ว่าลายใดจะเหมาะกับระดับเสียงของหมอลำ

๒. ลำทางยาว หรือ ลำล่อง เป็นทำนองลำที่สัมพันธ์กับชื่อของคำกลอนนั่นเอง กล่าวคือ เป็นคำกลอนที่มีทำนองช้า อ่อนโยน เพราะมีการเอื้อนเสียงเพื่อให้เกิดความไพเราะจับใจผู้ฟังลำ เป็นการบรรยาย หรือ พรรณนาสภาพของธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ทะเล ความรัก ความจากพราก ความแห้งแล้งกันดารความน่าเวทนา เป็นต้น ซึ่งในบางครั้งเราเรียกลำทางยาวว่า “ลำล่องน้ำ” นั่นก็อาจจะเนื่องมาจากกลอนในทำนองนี้ มักจะใช้เป็นกลอนบรรยายความงามของแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นการพรรณนาสภาพตั้งแต่ต้นแม่น้ำเรื่อยลงมาจนถึงปลายน้ำ อันมีความหมายว่าเป็นการไหล “ล่องน้ำ” หรือ “ตามน้ำ” นั่นเอง หรืออาจจะเป็นเพราะว่า ลีลาของกลอนลำ

ทำนองนี้มีความเลื่อนไหลพริ้งพริ้วติดต่อกันออกมอย่างไพเราะเพราะพริ้งไม่ขาดสายเปรียบประดุจสายน้ำที่ไหลเรื่อยลงสู่ที่ต่ำกว่า ซึ่งก็ใกล้เคียงกับความหมายของคำว่า “ล่อง” ก็อาจเป็นไปได้ จึงนิยมเรียกกันว่า “ลาล่อง” อีกชื่อหนึ่ง

จากลีลาการเอื้อนเสียงที่เนิบนาบอย่างไพเราะ อ่อนโยน ประกอบกับทำนองเสียงแคนในลายเอ่ยใหญ่หรือลายเอ่ยน้อย ที่มีระดับเสียงต่ำนี้ ย่อมพอเพียงที่จะชวนให้ผู้ฟังเกิดความตื่นตันใจ ประทับใจ (อ่อนซอน) ไปกับเนื้อความในกลอนลำดังกล่าว บางคนก็ถึงกับน้ำตาคลอเข้าเลยทีเดียว ชวนให้คิดถึงอดีต ความรัก คนที่รักซึ่งอยู่ห่างไกลหรือตายจากกันไปแล้ว หรือในกรณีที่เป็นการบรรยายความงามทางธรรมชาติ ก็จะเกิดมโนภาพขึ้นมาภายในใจคล้ายคลึงไปกับเนื้อความในกลอนลำดังกล่าว ด้วยเหตุนี้หมอลำจึงมักจะใช้กลอนลำยาวนี้สลับเป็นช่วง ๆ หรือในตอนจากลาเมื่อจะจบการลำ เพื่อเป็นการลดความตึงเครียดอันเนื่องมาจากเนื้อความในการฟังลำทางสั้น หรือเพื่อสร้างความประทับใจก่อนจาก ซึ่งก็จะช่วยให้ผู้ฟังลำได้จดจำหมอลำท่านนั้น ๆ ได้โดยไม่รู้สึกเลี่ยนเลย

เนื่องจากลำทางยาว หรือลาล่องน้ำ เป็นกลอนลำที่แสดงถึงน้ำเสียง ลีลาของหมอลำทุกคนว่าจะก่อให้เกิดความซาบซึ้งติดอกติดใจได้แค่ไหนถือเป็นกลอนที่มีความสำคัญอย่างมากทางด้านจิตใจของผู้ฟังลำ ประกอบกับกลอนลำยาวนี้จะเป็นคำกลอนที่ใช้ให้เป็นถึงวิวัฒนาการของกลอนลำ ได้ดีกว่ากลอนลำทางสั้นหรือลำเตี้ย ซึ่งมีรูปแบบค่อนข้างจะตายตัวและมองเห็นความเปลี่ยนแปลงได้ไม่ชัดเจนมากนัก

๓. ลำเตี้ย ลำเตี้ยเป็นทำนองที่มีจังหวะรวดเร็ว, คึกคัก, มีชีวิตชีวาใช้ในการลำโต้ตอบกันระหว่างชายกับหญิงเนื้อหาของลำเตี้ยก็มีทั้งเชิงเกี้ยวพาราสีหยอกเย้าเชิงตลกขบขันซึ่งแบ่งออกเป็นทำนองได้ถึง ๔ ทำนอง คือ

เตี้ยธรรมดา เป็นกลอนลำเตี้ยที่เชื่อว่าเกิดขึ้นก่อนลำเตี้ยทำนองอื่นใดทั้งสิ้น สำเนียงที่ใช้ลำนั้น จะออกเป็น “สำเนียงลาว” โดยตลอดมักจะขึ้นต้นด้วยกลอนที่ว่า “โอ๊ย, เจ้าพี่ชายเอ๊ย” หรือ “สาวแม่นนางเอ๊ย” หรือ “จั่งว่าแม่นค่านาง” หรือ “โอ้, ม่นนอนาย” หรือ “สาวแม่นเดีนาง” หรือ “สาวแม่นเดีสาว” ส่วนกลอนลงท้ายก็มักจะมีคำว่า “เออ” หรือ “เอ๊ย” เสมอ เช่น

“หอมแฟนมาแต่ไกลเออ หอมแฟนมาแต่ไกลเอ๊ย” หรือ

“นี่ละหน้านวลหน้า หนาเล่าคิงบางเอ๊ย” หรือ

“นั่นละหน้านางหน้า นกเขาลาที่คอนเอ๊ย” หรือ

“หงส์มันลอยบนฟ้า ขอดสง่าอยู่คอนเออ” เช่นนี้เป็นต้น

เตี้ยโขง เป็นทำนองลำเตี้ยที่มีสำเนียงลำเป็น “ภาษาไทยกลาง” ซึ่งเดิมเชื่อว่ามาจาก หมอลำกลอน แต่ต่อมาก็ได้มีการนำทำนองมาร้องกันในเนื้อร้องเพลงไทยสากล จนนิยมแพร่หลายและคุ้นหูคนไทยในภาคกลางเป็นอย่างดี เช่น จากเสียงร้องของ ม.ร.ว.ถนงค์ศรี สวัสดิวัตน์ และเสียงร้องของ “วงจันทร์ ไพโรจน์” ในชื่อเพลง “ขุนลำโขง” เป็นต้น เตี้ยโขงนี้

สามารถเล่นลายแคนได้ทั้ง “ลายใหญ่และลายน้อย เป็นจังหวะช้า ทำให้เกิดความรู้สึกอ่อนโยน” ซึ่งก็น่าจะเป็นเช่นนั้นจริง

เตี้ยพม่า เตี้ยพม่าก็มีสำเนียงของกลอนเป็นสำเนียง “ไทยภาคกลาง” เช่นเดียวกับ “เตี้ยโจง” ต่างกันที่ทำนองลำ สาเหตุที่ได้ชื่อว่า “เตี้ยพม่า” ก็เนื่องจากได้ยืมเอาทำนองเพลง “พม่ารำชวาน” มาใช้นั่นเอง จึงถือได้ว่าเป็นกลอนลำที่เกิดขึ้นมาเมื่อไม่นานนี้เอง จากหลักฐานที่พบคำกลอนเตี้ยพม่าจากแผ่นเสียง ก็มีหมอลำรุ่นกลาง ได้แก่ หมอลำหญิง – คำพอง (เตี้ยพม่า – รักพี่อ้อหลี) กับ หมอลำหญิงคำปุ่น ฟุ้งสุข (เตี้ยพม่า – รักพี่จนวันตาย) และหมอลำรุ่นหลัง ๆ เท่านั้น ก่อนนั้นขึ้นไปไม่พบหลักฐานแต่อย่างใด

เตี้ยหัวโนนตาล หรือเตี้ยหัวคอนตาล หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “เตี้ยคอนตาล” ทำนองลำเตี้ยทำนองนี้ กล่าวกันว่า เป็นทำนองเฉพาะของหมอลำในเขตท้องที่อำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร กล่าวไว้ว่า เตี้ยประเภทนี้ เดิมนิยมเล่นกันในวงหมอลำหมู่ ในภายหลังจึงได้นำมาลำในวงหมอลำกลอน เป็นลำเตี้ยที่มีทำนองอ่อนหวาน สำหรับลายแคนที่ใช้ลงทำนองนั้น มักจะใช้ลายสุดสะแนน, ไปซ้าย หรือลายสร้อยสำเนียงลำเป็นสำเนียง “อีสานแท้” เช่นเดียวกับกับ “เตี้ยธรรมดา”

ลำเตี้ยนั้นมาจากไหน และจนถึงทุกวันนี้ก็ยังหาคำตอบที่น่าพอใจไม่ได้ มีท่านผู้รู้อย่างท่านได้ให้คำสันนิษฐานว่า ลำเตี้ย นั้น มาจากคำว่า “ลำใต้” เพราะแต่เดิมมีกลอนลำทำนองหนึ่งที่แพร่หลายอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ของประเทศลาว เช่น แถวนครจำปาศักดิ์ ซึ่งเขาเรียกว่า “ลำใต้” อาจจะมีพี่น้องชาว “ผู้ไทย” หรือ “ไทยพวน” ของเราได้ไปฟังลำทำนองนี้ แล้วนำมาลำและเรียกเป็น “ลำเตือ” ตามสำเนียงภาษาของตน ซึ่งต่อมาคำว่า “ลำเตือ” ก็ได้เพี้ยนต่อกลายเป็น “ลำเตี้ย” ไปในที่สุด แต่ในความเห็นของผู้เขียนเอง เห็นว่าคำสันนิษฐานนี้ น่าจะเป็นไปได้ยาก เพราะการผันเสียงจาก “แม่ ก.กา” เพี้ยนไปเป็น “แม่เกย” นั้นเป็นเรื่องที่อาจจะผัน ๆ อยู่มากแต่อย่างไรก็ตาม ลำเตี้ยนี้ คงจะมีความเกี่ยวข้องกับชาวผู้ไทย และชาวไทยพวนอยู่มากในระยะเริ่มแรก เพราะมีกลอนลำเตี้ยอยู่หลายคำกลอนที่มักจะเอ่ยเนื้อความเช่นนี้เอาไว้ เช่น เนื้อความที่ว่า

“ເມີດທີ່ລຳທາງສັນ ຫັນລຳມາທາງລ່ອງ ລຳລ່ອງຂອງແລ້ວບໍ່ແລ້ວ ກະລິງເດັຍເອ້ຍຜູ້ໄທຍ”
จากคำกลอน “ลำเตี้ยจาก” ของหมอลำทองมี หรือเนื้อความที่ว่า “โอ๊ย, นายเอ๊ย บ่มีกลอนรักเกี่ยว บ่มีกลอนใต้เรื่องເມີດທີ່ເຮືອງແລ້ວເດັຍ ສິຟິງເຮືອງໝູ່ “ຜູ້ໄທຍ” ແສນຈນໃຈທາງອ້າຍ ອາຍຄນເດັຍບໍ່ແກ່ງ” และอีกตอนหนึ่งว่า “ດີບໍ່ດີ ຂອໃຫ້ພວກຟື້ນ້ອງ ອຍ່າໄດ້ກໍລ່າວທາງຂວາພູມເດັອ ເດັຍທັງພວນ ຜູ້ໄທ ວ່າໄປຄນເຮືອງ” จากคำกลอนลำเตี้ย “ແກ້รักเกี่ยว” ของ หมอลำคำพอง (แผ่นเสียง “ตราฟิลิปส์”) เหล่านี้ เป็นต้น

มีที่แปลกออกไปก็คือ กลอนลำเตี้ยหัวโนนตาล ของหมอลำอัมพร ที่เรียก “ลำเตี้ย” ว่า “ลำเตี้ย” ดังเนื้อความที่ว่า “ນີ້ລະແມ່ນนางเอ๊ย ເມີດແຕ່ລຳແມ່ນທາງເດັຍ ຫຼວງໂນນຕາລ (ວະ) ເດັຍຕ່ວ່າແກ້ວຫ່ອມະເສີຍເອຍ ທີ່ໄດ້ມາມັກນ້ອງມາລຳເດັຍເຈົ້າເຮົາເຮົາ...”

ในกรณีนี้ คำว่า “เตี้ย” ก็มีความหมายว่า “เกี้ยว, พุดให้รัก” เป็นไปได้หรือไม่ที่คำว่า “ลำเตี้ย” นั้น ก็มีความหมายเพียงว่าเป็น “ลำเกี้ยว” เท่านั้นเอง มิได้มีที่มา หรือมีความหมายสลับซับซ้อนอะไรมากไปกว่านี้อีก แต่อย่างไรก็ตามในเรื่องเช่นนี้ คงจะหาข้อสรุปได้ยาก

กลอนลำผญา

ก่อนที่เราจะได้พุดรายละเอียดเกี่ยวกับ “กลอนลำผญา” นั้น เราก็ควรที่จะต้องมารู้จักความหมายของคำว่า “ผญา” เสียก่อน

คำว่า “ผญา” นั้น โดยความหมายนั้นเราหมายถึง “คำคม หรือ ภาษิต ที่ใช้กันในหนังสือวรรณคดี, กลอนลำ หรือคำพุดในชีวิตประจำวันของชาวอีสาน (หรือชาวลาว)” แต่หากจะถามถึงรากศัพท์และที่มาของคำๆ นี้ ก็เห็นจะต้องขอยืมเอาคำอธิบายของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่เขียนไว้ในหนังสือ “โครงการแข่งน้ำและ ข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา” ในบทที่ว่าด้วยลักษณะของกาพย์กลอนแห่งชนชาติไทย - ลาว” มาอธิบายให้ฟัง จิตร ภูมิศักดิ์ เขียนไว้ ดังนี้ “ผญา : รากเดิมของคำนี้ มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ปรัชญา” แต่ไทยและลาวโบราณ ดัดใช้เพียง “ปรญา” (เช่นเดียวกับ อาชญา , อาญาและแม่ อัญญา!), ในศิลาจารึกวัดพระธาตุคอกน้อย อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ จารึกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๗ ใช้ว่า “ปรผญา” ไทยอยุธยาใช้ว่า “ประยา” ก็มี เช่น ตำแหน่งศักดิ์นาสมย์ตันอยุธยา มีตำแหน่ง อินประยาธิการ” (อินทรปรัชญาธิการ) ในภาษาลาวไม่มีตัว ร ใช้ ฮ แทน ปร จึงเป็น ปส หรือ ปท และเป็น ผ ในเสียงพุด ปรญา จึงเป็น “ผญา” เช่นเดียวกับเปรต เป็น เผลต, มะปราง เป็น หมาผาง, ปราบ เป็น ผาบ, ปรำ เป็น ผาม ฯลฯ ในสมัยก่อน ผญา ใช้หมายถึงปัญญาด้วย”

แต่เดิมนั้น คำผญา มีแทรกอยู่ในถ้อยคำของคนอีสานเกือบจะทุกผู้ทุกคน เพราะคำผญานี้จะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าคนนั้น มีความเฉลียวฉลาดแหลมคมในทางสติปัญญาอยู่แค่ไหน เพียงใด คนที่ไม่มีคำผญา ย่อมแสดงว่า คนๆ นั้น เป็นคนโง่ เป็นคนเฉื่อยชาไม่มีความฉลาดเฉลียวหรือไหวพริบในการที่จะพุดจาได้ตอบกับคนอื่นๆ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสติปัญญาที่จะประกอบสัมมาอาชีพในสังคมด้วย แต่ในระยะหลังๆ ความหมายของ “คำผญา” ก็เป็นที่รู้จักกันแต่เพียงว่า “เป็นคำคมสำหรับผู้ชายและผู้หญิงที่จะใช้เกี้ยว หรือ พุดจาได้ตอบกันในเชิงรักเชิงใคร่” เท่านั้น

อาจารย์ สิริวัฒน์ คำวันสา ได้เขียนเรื่อง “ผญา” ไว้ในหนังสือ “อีสานคดี” โดยแยกคำผญาออกเป็นหมวดต่างๆ ได้ ๗ หมวดด้วยกัน คือ หมวดเกี้ยวสาว, หมวดภาษิต(ปรัชญา) หรือคติสอนใจ, หมวดคำสอนหรือแนะนำ, หมวดคำถาม, หมวดคำตลก, หมวดธรรม และ หมวดปัญหา

เมื่อได้ทราบถึงความหมายของคำ “ผญา” แล้วทีนี้ก็หันมาพุดกันถึง “กลอนลำผญา” ต่อไป กลอนลำผญานั้นก็คือการนำเอาคำผญามาผูกเป็นคำกลอนแล้วลำออกมาเป็นสำเนียงหรือท่วงทำนองที่ไพเราะเพราะพริ้ง ส่วนใหญ่จะใช้ลำในเชิงเกี้ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มกับสาว ทั้งนี้

โดยจำลองรูปแบบของการคุยสาว หรือการ “ไว้สาว” ซึ่งเป็นประเพณีของอีสานในอดีตมาใช้ในการลำ โดยสมมุติตั้งแต่ฝ่ายชาย (ผู้บ่าว) เริ่มออกเดินทางไปที่บ้านหรือที่อยู่ของหญิงสาว (ผู้สาว) จนกระทั่งได้พูดคุยเกี่ยวพาราสิกันฝ่ายชายก็จะพยายามพูดโอ้โลมปฏิโลมให้ฝ่ายหญิงใจอ่อนและยอม “ให้ชูสาว” (เสียดัวให้) แต่ฝ่ายหญิงก็จะพยายามพูดให้ฝ่ายชายเข้าใจถึงความเป็นกุลสตรีของตน เกียงให้ฝ่ายชายกลับไปบ้านไปหาคนเฒ่าคนแก่ หรือ บิดามารดา มาสู่ขอตนจากบิดามารดา ซึ่งขณะที่พูดจาปลอบโยนกันอยู่นั้นก็จะมีถ้อยคำที่เป็นคารมคมคายไหลล้นออกมาอย่างน่าประทับใจ ประกอบกับน้ำเสียงของหมอลำแต่ละท่านที่มำลำนญ ล้วนแต่ดี ๆ เหมือนเสียงสวรรค์ ด้วยแล้ว ยิ่งทำให้คนฟังประทับใจไม่รู้ลืม

กลอนลำผญานั้น เป็นการนำเอาคำผญามาลำในทำนอง “ลำทางยาว” ซึ่งมีการเอื้อนเสียงประสานกับเสียงแคนอย่างไร้เพราะเพราะพริ้งเป็นที่สุด ปกติจะเปิดผ่านทางเครื่องขยายเสียงในตอนกลางคืนรอบดึกหรือ ในเวลาใกล้สว่าง ทำให้ผู้ฟัง (โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเฒ่าคนแก่) นอนฟังอย่างเพลิดเพลิน เหมาะสมกับบรรยากาศของการเกี่ยวสาว

ลำชิงชู

การลำกลอนนั้น ปกติก็จะมีหมอลำเพียง ๒ คน (ชาย ๑ คน หญิง ๑ คน) กับหมอแคนอีก ๑ คน การลำ ก็ใช้วิธีถาม – ตอบ หรือโต้ว่าทีกัน แต่ยังมีกรลำอีกอย่างหนึ่งที่พิเศษไปกว่าการลำธรรมดาโดยทั่วไป เพราะต้องใช้หมอลำชายถึง ๒ คน และหมอลำหญิง ๑ คน กับหมอแคนอีก ๑ คน รวมแล้วเจ้าภาพจะต้องจัดหา หรือจัดจ้างถึง ๔ คนด้วยกัน การลำอย่างหลังนี้เราเรียกว่า “ลำชิงชู” ซึ่งนานๆ ครั้งจึงจะมีการจ้างเกิดขึ้น เพราะต้องอาศัยเจ้าภาพที่มีฐานะดี มีกำลังเงินสูง แต่ถ้ามีหมอลำประเภทนี้แสดงที่ไหนย่อมหมายความว่าในงานนั้นคนฟังจะต้องแน่นบริเวณงาน และในคืนนั้นก็จะต้องมีการลำชนิดที่เรียกว่า “สว่างคาคา”

ลำชิงชู จะมีการสมมุติให้ฝ่ายชายซึ่งมี ๒ คน รักผู้หญิงคนเดียวกัน ชายคนหนึ่งจะเป็นคนรวย (อาจสมมุติให้เป็นพ่อค้า) และชายอีกคนหนึ่งจะเป็นคนจน (อาจสมมุติให้เป็น “พ่อนา” หรือ “ชานา”) ในการแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกันนั่นเองที่เรียกว่า “ชิงชู” ซึ่งทั้งฝ่ายพ่อค้า และพ่อนา ต้องแสดงความสามารถทางด้านวาทะโวหารปฏิภาณโต้กันอย่างเต็มที่ ต่างฝ่ายต่างก็จะยกเอาส่วนดีตนขึ้นมาอวดต่อฝ่ายหญิง ในขณะที่เดียวกันก็จะพยายามหาเอาความไม่ดี ข้อบกพร่องของอีกฝ่ายหนึ่งมาบอกให้ฝ่ายหญิงทราบ เพื่อให้ฝ่ายหญิงนั้นใจอ่อนและหันมารักและแต่งงานกับฝ่ายตน

สำหรับฝ่ายหญิงนั้น ในระยะแรกเริ่มก็ต้องแสดงตนว่า อยู่ตรงกลางไม่เข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต่อเมื่อได้รับฟังวาทะของแต่ละฝ่ายแล้ว เริ่มแสดงตนว่าเอนเอียงไปทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งส่วนใหญ่จะเอนเอียงไปเข้ากับฝ่ายคนรวยก่อน ต่อเมื่อภายหลังได้รับทราบข้อมูลส่วนที่ไม่ดีของคนรวย ประกอบกับมองเห็นความซื่อสัตย์อดทนหนักเอาเบาผู้ของฝ่ายคนจน (ชานา) ก็จะเปลี่ยนใจหันกลับมารักฝ่ายชานาในที่สุด แต่ก่อนที่จะจบลงด้วยการรักและยอมลงเอยกับฝ่าย

ชานาซึ่งเป็นคนดีนั้น จะมีการ “ชกท่า” กลับไปกลับมาอยู่หลายคลบ บางครั้งจะมีการทดสอบจิตใจโดยเรียกของ “มัดจำ” เช่น แหวน, นาฬิกา, สร้อยคอทองคำ ฯลฯ ซึ่งเป็นของมีค่าจากทั้ง ๒ ฝ่าย แล้วก็แสร้งทำบอกว่าไม่รักฝ่ายใดเลย และจะไม่ยอมคืนสิ่งของที่มัดจำไว้วันนั้น เป็นต้น ก็นับว่าเป็นกลยุทธ์ที่จะดึงดูดใจคนฟังให้ติดตามฟังได้จนตลอดคืนเลยทีเดียว และเมื่อฝ่ายชานาเอาชนะฝ่ายพ่อค้าได้แล้ว ก็จะถูกฝ่ายพ่อค้ากล่าวพยาบาทอาฆาตไปในเชิงที่จะใช้ศาลอาคมแย่งเอาฝ่ายหญิงคืนในภายหลัง โดยจะชูและแข่งต่างๆ นานาเพื่อให้ ฝ่ายหญิงหวาดกลัว และจะไม่ยอมแต่งงานกับฝ่ายชานานั้น จนกว่าฝ่ายชานาจะแสดงให้ฝ่ายหญิงมั่นใจได้ว่า ตนเองก็มีดีมีศาลอาคมเก่งกล้าพอที่จะทอกลบล้างคำสาปคำแช่งอาฆาตเหล่านั้นให้ได้จึงจะยอมเอาออกห่อหมกแต่งงานด้วย เรียกว่าสร้างความตื่นเต็นให้คนฟังตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งการที่จะทำเช่นนี้ได้จำเป็นต้องหมายความว่าทุกฝ่ายต้องเป็นหมอลำที่เก่งสามารถ “ตีบทแตก” จึงจะจูงใจคนฟังอยู่ได้ตลอดคืน

ลำผู้ไทยและลำตั้งหวย

ในแถบถิ่นของอีสานเหนือนั้น นอกจากคนอีสานที่ใช้ภาษาลาวเป็นภาษาพูดแล้ว ก็ยังมีชาวผู้ไทย, ชาวไทยพวน, ปะปนอยู่ในบางจังหวัด เช่น ชาวผู้ไทย ในจังหวัดอุดรธานี (อำเภอไชยวาน และอำเภอศรีธาตุ), สกลนคร (อำเภอพรรณานิคม, วาริชภูมิ), นครพนม (อำเภอนาแก , เรณูนคร), มุกดาหาร, (อำเภอคำชะอี), จังหวัดกาฬสินธุ์ (อำเภอกุฉินารณ์ , เขาวง และ สหัสขันธ์), หนองคาย อุบลราชธานีและร้อยเอ็ด โดยมีมากที่สุดอยู่ในจังหวัดนครพนม ส่วนในจังหวัดหนองคาย, อุบลราชธานี และร้อยเอ็ดไม่มากนัก

ชาวผู้ไทยพวกนั้นเท่าที่ผู้เขียนทราบมีอยู่ในจังหวัดหนองคาย กับจังหวัดในภาคกลาง เช่น สระบุรี , ลพบุรี , ปราจีนบุรี , สุพรรณบุรี , สิงห์บุรี , นครนายก , นครสวรรค์ และพิษณุโลก เป็นต้น

ชาวผู้ไทยนั้น มีศิลปะและวัฒนธรรมเป็นของตนเองอย่างเด่นชัด มีดนตรีใช้บรรเลง เช่น พิณ (บางที่เรียกว่า “ซุง”), แคน, หรือหุ่น (ภาคกลางเรียกว่า “จ้องหน่อง”), ซอปี่, โปงกลาง, กลองเต็ง, ฆ้องกัณฑ์ (กรับคู่), ผางฮาด (ฆ้องโบราณไม่มีปี่), กลองยาว, สังและแสลง (ฉิ่งและฉาบ) และประการสำคัญมีการขับกลองที่เรียกว่า “ลำผู้ไทย” ด้วย

อาจารย์เจริญชัย ชนไพโรจน์ แห่งภาควิชาดุริยางคศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ได้เขียนไว้ในหนังสือ “ดนตรีพื้นบ้านอีสาน” ว่า การผสมวงดนตรีของ ชาวผู้ไทย (ท่านเรียกว่า “กลุ่มลำปีแคน”) ไม่มีกำหนดเป็นการตายตัวแน่นอนแต่อย่างใด แต่แบ่งออกเป็นตามลักษณะประโยชน์ใช้สอย เช่น ดนตรีประกอบหมอลำ, ดนตรีประกอบการฟ้อน และดนตรีประกอบขบวนแห่ ส่วนใหญ่เป็นการเล่นเพื่อความบันเทิงส่วนตัว หรือเล่นเพื่อประเพณีชีวิต คือ มิได้เล่นให้สาธารณะชนฟังโดยตรง เช่น พอถึงยามค่ำคืนชายหนุ่มชาวผู้ไทยจะพากันเป่าแคนหรือตีพิณไปตามหมู่บ้าน เพื่อไปคุยสาวตามหมู่บ้าน หรือตามตูด หรือปะรำ หรือขับกล่อมลำเพื่อทำนายโชคชะตาราตี อย่างที่เรียกกันว่า “ลำส่อง”

เป็นต้น สำหรับทำนองลำก็ใช้ “ทำนองอ่านหนังสือ” และ “ลำทางยาว” เป็นหลัก โดยแยกเป็น ๔ อย่างคือ ลำลงช่วง (เป็นการลำสลับผญาของสาวลงช่วงเงินฝ้าย), ลำเกาะดูบ (ลำเกี่ยวกับสาวตามดูบหรือผามในงานเทศกาลของคนหนุ่ม), ลำชวนสาวไปเก็บผักหวาน (ลำเกี่ยวกับชวนสาวออกไปเก็บผักหวาน ชมธรรมชาติป่าและเขา) และ ลำส่อง (ลำดูโชคชะดาราตีในยามปกติหรือยามเจ็บไข้ได้ป่วย)

เหตุที่ผู้เขียนนำเอาหัวข้อ “ลำผู้ไทย และลำตั้งหวาย” มาบันทึกไว้นั้น ก็เนื่องจากผู้เขียนได้ฟังกลอนลำเหล่านี้แล้ว เห็นว่าเป็นคำกลอนที่มีเนื้อความท่วงทำนองที่ไพเราะ และเป็นคติสอนใจ มีคุณค่าควรแก่การเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักโดยกว้างขวางต่อไป

สำหรับ “ลำตั้งหวาย” นั้น ผู้เขียนไม่ทราบความเป็นมาว่าเป็นกลอนและทำนองเพลงของอีสานเอง หรือรับมาจากฝั่งของประเทศลาว คงทราบจากเขียนของอาจารย์ วิรัช บุญกุล จากหนังสือ “มูนมังอีสาน” แต่เพียงว่า เป็นการลำที่มีมากในอำเภอเขมราชู จังหวัดอุบลราชธานี เท่านั้น ซึ่งในทัศนะของผู้เขียนแล้วเห็นว่าเป็นท่วงทำนองที่ไพเราะเป็นอย่างยิ่ง สมควรที่จะมีการอนุรักษ์และช่วยกันเผยแพร่อย่างแข็งขันกัน นอกจากลำผู้ไทย และตั้งหวายแล้ว ก็มีลำทำนองสาละวัน และ “ลำเพลินสี่ทันดร” และ “ลำคอนสวรรค์” ซึ่งคงจะรับการถ่ายทอดมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงในระยะหลังๆ นี้เอง (ไพบูลย์ พงเงิน, ๒๕๓๔ : ๔๒ – ๑๕๘)

จากทั้งหมดที่ได้กล่าวไปแล้วนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยดนตรีพิธีกรรมผีฟ้า ในการนำเสนอการวิจัยดนตรีพิธีกรรมผีฟ้า ผู้วิจัยจะทำการวิจัยในส่วนเฉพาะบุคคลที่มีชื่อเสียงใน ๗ จังหวัดของอีสานเหนือ หรืออีสานตอนบน และจากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่างๆ นั้น จะเห็นได้ว่า การวิจัยในเรื่องดังกล่าวจะกระทำโดยนำตัวอย่างบุคคลซึ่งมีชื่อเสียงใน ๗ จังหวัดแถบอีสานเหนือ โดยที่การวิจัยจะเป็นไปในทางที่เกี่ยวกับตัวผู้ประกอบการพิธีและพิธีกรรม จะเน้นในเรื่องของ บทประพันธ์ ดนตรีและการเปรียบเทียบระหว่างพิธีกรรมของแต่ละจังหวัด ฉะนั้นผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของเรื่องดังกล่าวจึงจะนำเสนอในเรื่องของ

๑. กลอนลำ
๒. ดนตรี
๓. การเปรียบเทียบขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมในแต่ละจังหวัด
๔. องค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรม

โดยผู้วิจัยจะรวบรวมการประกอบพิธีกรรมในแต่ละจังหวัดที่มีพิธีกรรมผีฟ้าทั้งหมดในอีสานเหนือมานำเสนอในลำดับต่อไป